

॥ वरद हस्त प्रभु तमारो. सद्भाय रडेजो ज्वनसडारो ॥

॥ अध्यात्म ॥

(आध्यात्मिक विकासनी नवी ज क्षितिज भोलतुं मासिक)

संस्थापक : परम पूज्य योगेश्वरज

प्रकाशक : सर्वमंगल येरिटेभल ट्रस्ट

आद्य तंत्री : श्री नारायण ज्ञानी

संपादक : श्री तरला देसाई-डो. अरुणा ठाकर

व्यवस्थापक : श्री आशिष वी. गोडिल P.966 466 9052

मुद्रण : वृन्दा लूपेन्द्र पटेल, OLD L.I.G 167, आनंदनगर, भावनगर-५

लेभो मोकलवानुं स्थान : ३०१/मूर्तिधाम ड्रीम्स, भगवती नर्सरीनी बाजुमां,

डी.के.पटेल हॉल सामे, नारणपुरा, अमदावाड-१३

अध्यात्म' ईमेल अड्रेस : avgohil1@gmail.com

वेब साईट 'SWARGAROHAN.ORG'

ग्राडकोने 'ग्राडक नंबर' सरनामा साथे लभवामां आवे छे ते नोंधी लेवो.

'अध्यात्म' दर मासनी १ तारीजे प्रसिद्ध थशे.

आ अंकना टाईटल पेईज साथे कुल पानां ६८.

छूटक नकल ८-००। दस वर्ष माटे २५०/-

विदेशमां वार्षिक ३. १६५०/-। दस वर्ष माटे १६,५००/-

'अध्यात्म'मां अध्यात्मविषयक लेभो, भजनो, गीतो आवकार्य छे.

'अध्यात्म'नुं वार्षिक लवाजम बंध करेल छे. तेने बढले नवा बननार ग्राडके

ओछामां ओछा बे वर्षनुं लवाजम ३. ५०/- भरवानुं रडेशे.

आ लवाजम ड्राईट अथवा मनीऑर्डरथी नीयेना सरनामे मोकलवानुं रडेशे :

सर्वमंगल येरिटेभल ट्रस्ट

'स्वगारोहण', दांता रोड, अंबाज. ता. दांता, ज. बनावसाकांठा

पिन कोड : ३८५११० फोन नं. ०२७४८-२६२२६८

॥ એકવાર તમે ખાલી થઈ જાઓ ॥

પ્રખ્યાત ઝેન ગુરુ નાન-ઈન પોતાના મઠમાં બેઠા હતા. એક વિદ્વાન શાસ્ત્રી ત્યાં આવી, પ્રણામ કરી, સામે બેઠા. કહે : 'ગુરુજી, મને ઝેન વિશે કાંઈ જ સમજ પડતી નથી. મેં ઘણાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો છે, દુનિયાના બધા ધર્મોનો અભ્યાસ કર્યો છે; પરંતુ ઝેનમાં કંઈ સમજણ પડતી નથી.'

ગુરુ થોડીવાર મૌનમાં બેસી રહ્યા, કાંઈ જ બોલ્યા નહિ. ઊઠીને અંદર ગયા. ચાની કીટલી લઈ બહાર આવ્યા. પંડિતના કપમાં ચા રેડવા લાગ્યા. કપ ભરાઈ ગયો. ચા રેડવાનું ચાલુ રાખ્યું. ચા છલકાઈને બહાર રેલાવા લાગી ત્યારે પંડિતથી રહેવાયું નહિ. તે બોલી ઊઠ્યા : 'બસ ! બસ ! હવે ચા રેડશો નહિ. કપ તો છલકાઈ રહ્યો છે !'

ગુરુએ કહ્યું; 'આ કપની માફક તમારું આખું વ્યક્તિત્વ હકીકતો, માહિતી અને જ્ઞાન વડે ભરાઈ ગયું છે. તમારા મગજમાં જરા જેટલી પણ જગ્યા ખાલી રાખી નથી. તેથી મને લાગે છે કે હું જે કાંઈ કહીશ તે અંદર જવાને બદલે બહાર જ રેલાઈ જશે. માટે મારું સૂચન છે કે એકવાર તમે ખાલી થઈ જાઓ. સંપૂર્ણપણે ભીતરમાંથી ખાલી થઈ જાઓ.'

પછી જ ઝેન વિશે આપણે સંવાદ કરી શકીશું.

—સંપાદક

શ્રીનીલરત્ન દેસાઈ

॥ ॐ योगेश्वराय नमः ॥ ॥ ॐ मा सर्वेश्वर्ये नमः ॥

आ अंकनी विशेषता
साधनामार्गे मशाल धरता महात्मा श्रीयोगेश्वरञ्जना
॥ प्रश्नो—प्रत्युत्तरो ॥

‘सत्यનો પ્રકાશ આપણી અંદર છે. એની બીજે શોધ કરવાથી કંઈ ફાયદો નથી, પણ તમારે જે પ્રકાશ જોઈએ છે એ તમારી પાસે ન હોય અને બીજા પાસે તે છે તેવી તમને ખાતરી હોય તો તમામ શક્તિ કામે લગાડીને તમે એને વળગજો. પ્રકાશ ન મળે ત્યાં સુધી છોડતા નહિ. ‘શ્રદ્ધા’ એટલે આ જ પ્રકાશ જે ઉપરવાળો નીચેના તરફ મોકલે છે. મન શંકાઓનો દરિયો બની ગયું હોય તોય ભીતરની શ્રદ્ધા એને સીધે માર્ગે લાવશે. જેથી ‘નિર્ધારિત લક્ષ્ય’ તરફ અનિચ્છાએ પણ આગળ વધશે.’

અનુક્રમ

નિવેદન	૭
૧. શ્રીયોગેશ્વરકથામૃત	શ્રી'મા' સર્વેશ્વરી ૮
૨. મૌન સાચો ઉપદેશ 'વાર્તાલાપ'(શ્રીરમણ મહર્ષિ સાથે)	૧૭
૩. આદિગુરુનું સ્વરૂપ	સંકલન ૧૯
૪. એક પ્રશ્નની સામે બીજો પ્રશ્ન	" ૨૦
૫. સર્વ સંતોનો એક જ સંદેશ	ઓશો ૨૧
૬. ગુરુ બિન કૌન બતાવે બાટ ?	સં.શ્રીઈશ્વરભાઈ પટેલ ૨૨
૭. પ્રાસ્તાવિક	સંકલન ૨૩
॥ સાધનામાર્ગે મશાલ ધરતા મહાત્મા યોગેશ્વરજીના પ્રશ્નો-પ્રત્યુત્તરો ॥	

૧. ગુરુ વિશે	૯. જપમાં એકાગ્રતા માટે
૨. ગુરુપૂર્ણિમા	૧૦. જપ અને દર્શન
૩. મહાત્મા	૧૧. કેટલા જપથી ઈશ્વર દર્શન થાય ?
૪. સંતો અને વર્તમાનપત્રો	૧૨. પ્રકાશનું દર્શન
૫. ઈશ્વરનું દર્શન	૧૩. ભક્તિ વિશે
૬. જપ વિશે	૧૪. શ્રાદ્ધ વિશે
૭. જપમાં વિકાસ	૧૫. ધ્યાન કરતી વખતે આસન
૮. જપના લાભ	

॥ સંદર્ભગ્રંથો ॥

(મહાત્મા શ્રીયોગેશ્વરજીરચિત)

૧. ઈશ્વરદર્શન	૩. ધર્મનો સાક્ષાત્કાર
૨. ધર્મનો મર્મ	૪. અધ્યાત્મનો અર્ક

નિવેદન : નાશવંત શરીરમાં વિરાજતા અવિનાશી આત્માની ઓળખ

મનુષ્યના નાશવંત શરીરમાં જ અવિનાશી આત્મા બિરાજે છે. પરંતુ એ અનુભવવા આંતરિક શુદ્ધિ જોઈએ; જેનું માર્ગદર્શન સદ્ગુરુ જ કરી શકે. જે જિજ્ઞાસુમાં પ્રભુ માટે તીવ્ર ચાહ અને અચલ શ્રદ્ધા છે તેનું કામ થઈ જાય છે. પ્રભુ જ એને એવા સદ્ગુરુનો મેળાપ કરાવી દે છે, જે સાધનામાર્ગમાં આવતા અંતરાયોને અપૂર્વ ધીરજ, ઊંડી સમજણથી દૂર કરી દે છે. એને મૂંઝવ્યા કે ગૂંચવ્યા વિના અધ્યાત્મનો સીધો, સરલ રાહ ચીંધી દે છે. પોતાની નિશ્ચલ જ્યોતિના પ્રકાશથી જિજ્ઞાસુના મનને પ્રકાશિત કરી દે છે.

આજના અતિ આધુનિક ટેકનોલોજીના યુગમાં શ્રદ્ધાની સમાંતરે બુદ્ધિનો-તર્કનો આદર કરી શકે એવા અધ્યાત્મતત્ત્વના જાણકારની જરૂર પડે છે. એટલે પ્રશ્નકર્તા અને પ્રત્યુત્તર આપનાર વચ્ચે સંવાદ હોવો આવશ્યક થઈ પડે. જો કે, ‘ગીતા’ પણ અર્જુન-કૃષ્ણ વચ્ચે થયેલ સંવાદનું જ પવિત્ર પ્રશ્નોપનિષદ છે ને ! ‘રિપબ્લિક’માં પણ પ્લેટો-સોક્રેટિસના સંવાદ છે. નચિકેતાએ યમદેવતાને તો ગાર્ગીએ ઋષિ યાજ્ઞવલ્ક્યને પ્રશ્નો દ્વારા જ આત્માની ઓળખ માટે અનુરોધ કર્યો હતો. જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે પ્રશ્નોત્તર પદ્ધતિ બહુ સફળ રહી છે.

તેથી જ સાધનામાર્ગે સ્થિર થવા માગતા સાધકોને સ્વયં પ્રભુ કહે છે : ‘જે તત્ત્વજ્ઞ છે તેને દંડવત્ પ્રણામ, સેવા અને નિષ્કપટ ભાવથી કરાયેલ પ્રશ્નો દ્વારા જાણી લે.’

આપણે સદ્ભાગી છીએ કે ગુરુદેવ પ્રભુ શ્રીયોગેશ્વરજીના ‘પ્રશ્નો-પ્રત્યુત્તરો’ના ઘણા ગ્રંથો સાધકોને અજવાળું ધરતા જ્ઞાનપ્રદીપો છે. તો પૂ.શ્રી‘મા’ પ્રગટ સાધનાના ભગીરથ જીવંત દૃષ્ટાંતથી જ આપણને સાધનાપથ પર સ્થિર રાખવા મથે છે. ઉભય માર્ગદર્શક ગુરુવર્યોને કોટિ કોટિ પ્રણામ !

॥ श्रीयोगेश्वरकथामृत ॥

દક્ષિણ આફ્રિકાનો પુણ્યપ્રવાસ—દિન ૧૨૪

તા. ૨૦-૩-૮૩, રવિવાર, ફાગણ સુદ છઠ સં. ૨૦૩૯

ડરબન શહેરથી વિદાય

સાત વાગ્યે રિઝર્વહીલ, ડરબનના નિવાસસ્થાનેથી વિદાય લેવાની હતી.

શ્રી રતિભાઈ, તથા શ્રી પાર્વતીબહેન અમને ચંદનતિલક કરીને પુષ્પહાર અર્પણ કરે છે. ઘરનાં બધા જ સભ્યો પ્રણામ કરે છે. શ્રી મગનભાઈ, શ્રી વનમાળીભાઈ પણ પુષ્પગુચ્છો અર્પણ કરે છે.

ઉતારાના ઓરડામાં ફરીથી કશું રહી તો નથી ગયું ને, એ જોવા માટે શ્રી પાર્વતીબહેન આગ્રહ કરવા લાગ્યાં. પૂ.શ્રીએ તેમને કહ્યું: હા, હા. જોઈ આવો, કંઈ દેખાય તો.

તે બહેન અંદર જાય છે. પીપરમીટનું નાનું પેકેટ લઈને આવે છે.

પૂ.શ્રી કહે છે : જોયું, શું ભૂલી ગયાં ? ફરી જોઈ આવો.

તે બહેન સમજી ના શક્યાં. પૂ.શ્રીએ છેવટે કહ્યું કે, અમે શું મૂકી જઈએ છીએ તે તમને નહિ દેખાય. અમારી શુભ ભાવના અને શુભાશીર્વાદ એ ઓરડામાં મૂકીને જઈએ છીએ.

વિદાય લઈને એરપોર્ટ ઉપર પહોંચી ગયાં. પચાસથી સાઠ ભાઈબહેનો વિદાય આપવા એરપોર્ટ ઉપર આવ્યાં હતાં, જેમાં યોગશાળાના શ્રી જગરૂપ, હિન્દીભાષી શ્રી કૃષ્ણદાસ મહારાજ, રેડિયો ટ્રુરોનાં શ્રી જયમતીબહેન ને તેમના પતિ, ડૉક્ટર

સહિત પુનિત સેવાસંઘના સભ્યો અને અન્ય અનેક ભાઈબહેનોનો સમાવેશ થતો હતો. સૌ પોતપોતાની ભાવના વ્યક્ત કરતાં હતાં. ફરી આપ ક્યારે મળશો ? અમને ભૂલશો નહીં. જલદી જલદી પાછા આવજો. ધર્મના પંથે અમને આશીર્વાદ આપ્યા કરજો. —આવા અનેક ઉદ્દગારો સાંભળવા મળ્યા.

ટૂરો રેડિયોનાં શ્રી જયમતીબહેને કહ્યું : ઘણા ઘણા સંતમહાત્માઓ આવ્યા, પણ આપ અમારા હૃદયને વિશેષ સ્પર્શી ગયા છો. અમને ઘણી શાંતિ મળી છે.

અંતે, સૌની વિદાય લઈને અમે અંદર, કસ્ટમ વિભાગમાં દાખલ થયાં ત્યારે નવ વાગવાની તૈયારી હતી. કસ્ટમ વિભાગમાં અમારા વીસાના મૂળ કાગળો લઈ લીધા. પાસપોર્ટમાં ડરબન છોડ્યાનો સિક્કો લગાવ્યો.

વેઈટિંગ રૂમમાં આવીને બેઠાં. પાંચ મિનિટમાં જ સાઉથ આફ્રિકન એરવેઝના પ્લેન નંબર ૧૯૨માં બેસવા માટે દરવાજો ખૂલ્યો. અમે ૪૩-એ અને ૪૩-બી સીટ ઉપર બેઠાં. ત્યાં આગળના ભાગમાં પગ મૂકવાની સારી જગ્યા હતી.

અમારું પ્લેન દૂર ઊભું હતું. ચાલીને જ્યારે સીડી ઉપર ચઢ્યાં ત્યારે રોડ ઉપર શ્રી પુનિત સેવાસંઘના કાર્યકર્તાઓ અમારી રાહ જોઈને જ ઊભા હતા. દૂરથી હાથના ઈશારાથી તેમણે અમને છેવટની વિદાય આપી. અમે પ્લેનમાં અંદર બેસી ગયાં.

ડરબનથી મોરીશિયસ આવતાં માર્ગમાં રિયુનિયન નામનું
એપ્રિલ : ૨૦૨૪

એરપોર્ટ આવ્યું. ત્યાં પ્લેન એક કલાક ઊભું રહ્યું. ફેન્ય સરકારનો એ ટાપુ હતો. મોરીશિયસ અહીંથી ૪૦ માઈલ છે.

ત્યાં અમારી સીટની સામે પ્લેનમાં કાર્ય કરનાર એક અંગ્રેજ બેઠા. પૂ.શ્રી સાથે તેમણે વાતો શરૂ કરી. અંગ્રેજીમાં પ્રશ્નોત્તરી થઈ : ભારતમાં કેટલી ભાષાઓ ? તમને દક્ષિણ આફ્રિકા ગમ્યું ? ત્યાં તમે કઈ ભાષામાં પ્રવચનો આપ્યાં ? વગેરે વાતો થઈ. છેવટે પાંચ કલાકને અંતે મોરીશિયસ આવી ગયું. ત્યારે ડરબનની ઘડિયાળ પ્રમાણે બે વાગ્યા હતા. એટલે કે, નવથી બે-એમ પાંચ કલાકની મુસાફરીને અંતે અમે પ્લેનમાંથી ઊતર્યાં.

જરૂરી વિધિ માટે મોરીશિયસના એરપોર્ટ ઉપરના પ્રથમ કાઉન્ટર ઉપર ગયાં ત્યાં એક નાનકડા હિન્દી ભાઈ બેઠા હતા. તેમણે અમારા ભરેલા ફોર્મમાં 'ધર્મપ્રચારક' વાંચીને થોડી વાતો કરી. તમે કયા વિષયો ઉપર પ્રવચનો કર્યા, વગેરે વાતો થઈ. ત્યાંથી આગળ બીજા એક કાઉન્ટર ઉપર મોરીશિયસમાં પ્રવેશવા માટેની વિધિ કરવાની હતી. ત્યાં પીળા ફોકવાળી હિન્દી બહેનો જોવા મળી. તેમના કપાળ ઉપર લાલ ચાંદલા પણ જોવા મળ્યા. આ દૃશ્ય આનંદ અને આશ્ચર્ય આપે એવું હતું.

અમે એ કાઉન્ટર ઉપરથી જેવા કસ્ટમ વિભાગમાં ગયાં ત્યાં જ મોરીશિયસના યુવાન યજમાન શ્રી ભૂપેન્દ્રભાઈ મળી ગયા. તેમણે પ્રણામ કરી, પોતાનો પરિચય આપ્યા પછી કહ્યું : અહીં કસ્ટમ વિભાગ ઘણો કડક છે. પરંતુ મેં ત્યાં કહ્યું કે અહીં અમારા સંતપુરુષ આવ્યા છે તેથી તેમણે મને અંદર આવવાની રજા આપી.

કસ્ટમમાં અમારી બેગનું ચેકિંગ ના થયું. જેનું એક કારણ પૂ.શ્રી સંત છે એ પણ હતું.

તરત જ બહાર નીકળી ગયાં. શ્રી ભૂપેન્દ્રભાઈએ પોતાના કાર્યક્રમની વાતો કરતાં કહ્યું : હજી તો સાડા ચાર જ વાગ્યા છે. તો આપણે અહીંના જાણીતા તીર્થસ્થાન પરી તળાવ ઉપર જઈ આવીએ. અહીં એક જ દિવસનું રોકાણ છે, એટલે આજે આપણે સીધાં જ ત્યાં જઈએ. ત્યાંથી કબીરમંદિર અને રામકૃષ્ણ મિશન થઈને ઘેર આવીને સાત વાગ્યે ભોજન કરીશું. રાત્રે આઠ વાગ્યે પ્રવચનનો કાર્યક્રમ છે.

શ્રી ભૂપેન્દ્રભાઈએ આગ્રહપૂર્વકની વિનંતિ કરતાં પૂ.શ્રીને કહ્યું : આપ અહીં એક અઠવાડિયું રોકાઈ જાઓ. અહીં કાર્યક્રમો ગોઠવવા અહીંના ભારતીય હાઈકમિશનર પણ તૈયાર છે. આપ રોકાઈ જાઓ. હું અહીંથી આવતી કાલના બદલે એક અઠવાડિયા પછીનું બુકિંગ કરાવી દઉં.

પૂ.શ્રીએ કહ્યું : ભારતના કાર્યક્રમો ગોઠવાઈ ગયા છે. ત્યાંના કાર્યકર્તાઓ અમને લેવા મુંબઈ પણ આવશે. અમારો બધો જ કાર્યક્રમ ફેરવવો પડે. એટલે નહીં રહી શકાય.

અમે શ્રી ભૂપેન્દ્રભાઈની ગાડીમાં બેઠાં.

નવો દેશ. મોરીશિયસ નામ. ૪૦x૭૦નો નાનકડો વિસ્તાર ધરાવતો દેશ. ચારે તરફ દરિયો. માર્ગની બન્ને બાજુએ શેરડીનાં ખેતરો, નાના વળાંકવાળા રસ્તા. ચાનાં ખેતરો, પાઈનેપલ ને જમરૂખની પણ ખેતી.

અહીં દૈનિક ટકા હિન્દુઓ વસે છે. આ દેશમાં રેલવે હતી, એપ્રિલ : ૨૦૨૪

પણ હવે નથી. આ નાનકડા દેશમાં બસની સગવડ, ટેક્ષીની સગવડ છે. ઘરો ભારત જેવાં જ. અહીંના લોકો પણ ભારતની યાદ આપે એવાં. માર્ગમાં લોકો સાયકલ ઉપર કે પગે ચાલતા જોવા મળે. નાની નાની ખુલ્લી લારીઓમાં ખાવાનું મળે. વળી, ગંદકી પણ ખરી. નાનકડા સ્કૂટર ઉપર બબ્બે બેસનારા પણ જોયા. વળી, નાનાં નાનાં ઘરો ઉપર લાકડાના ભારા જોયા. સાયકલ ઉપર પણ નાનકડા ભારા ખેંચતો મજૂરવર્ગ પણ જોવા મળ્યો.

અહીં ગુજરાતીઓનાં આશરે પંદર જેટલાં ઘરો છે.

આ દેશમાં ૧૫૭ તામિલ ભાઈઓનાં મંદિરો છે. બીજાં ૧૭ મંદિરો છે. ઉપરાંત, કબીરમંદિર, રામકૃષ્ણ મિશન, ડિવાઈન લાઈફ, ગીતામંડળ, હરે રામ હરે કૃષ્ણ મિશન, હિન્દુ મહાસભા, અરવિંદ કેન્દ્ર જેવી અનેક નાની નાની સંસ્થાઓ છે.

અહીં ગુજરાતી ભાઈઓ હોળી, નવરાત્રી, દિવાળી જેવા તહેવારો ઊજવે છે.

પરી તળાવનું સ્થળ આવી ગયું. અહીં શિવાલય છે. ભાગીરથી ભવન છે. પુસ્તકોની દુકાન છે. બધાં બોર્ડ હિન્દી ભાષામાં લખેલાં જોવા મળ્યાં.

તળાવ સ્વચ્છ હતું. તળાવને વિવિધ ઓવારાઓ હતા. અહીંના એક પ્રધાન શ્રી વસંતરાય નામે હતા, તેમણે આ સ્થાનને વિકસાવવામાં ઘણો ફાળો આપ્યો હતો. એ જાણવા મળ્યું.

તળાવના ઓવારે પૂજાની વિવિધ સામગ્રી ફૂલો, કંકુ વગેરે

જુદી જુદી જગ્યાએ જોવા મળ્યાં. ઓવારા ઉપર શિવ-પાર્વતીની મૂર્તિ પણ હતી. આસપાસ જંગલ જેવો વિસ્તાર હતો. આ સ્થાન સાથે દંતકથા પણ સંકળાયેલી છે. શિવરાત્રીને દિવસે ગામ-ગામથી લગભગ ત્રણ લાખ માણસો અહીં આવે છે. મંદિરની પાસે ભાગીરથી ભવન નામના હોલમાં તે દિવસે ભજનકીર્તન થાય છે. એ ઉત્સવ જોવા જેવો છે. આ બધી માહિતી શ્રી ભુપેન્દ્રભાઈએ આપી.

બંધ શિવાલયના ઓટલેથી દર્શન કરીને અમે ત્યાંથી વિદાય થયાં.

કબીરસ્મૃતિમંદિરનું સ્થાન ત્યાંથી થોડે દૂર હતું. મંદિરમાં પ્રવેશતાં જ ત્યાંના મહંત શ્રી ભગવાનદાસ નામના એ સત્પુરુષ સામે મળ્યા. નમસ્કાર દ્વારા સ્વાગત કરીને અંદર લઈ ગયા. વિશાળ મેદાનમાં એ મંદિર સંવત ૨૦૧૫માં બંધાયેલું છે. અંદર કબીરસાહેબની સુંદર સફેદ મૂર્તિ હતી. મોટો હોલ હતો. મહંતજીની સાથે અમે બેઠાં એટલે બધા સત્સંગીઓ હોલમાં આવી ગયાં. શ્રી ભગવાનદાસે પૂ.શ્રીને કંઈક સંદેશ આપવા વિનંતિ કરી. પૂ.શ્રીએ મને કબીરનું ભજન ગાવાનું કહ્યું. મેં ભજન ગાયું. ભજન પહેલાં અમારા બન્નેનું ચંપાની સફેદ સુગંધીદાર પુષ્પમાળાઓથી સ્વાગત થયું.

ભજન બાદ પૂ.શ્રીએ કબીર સાહેબ ઉપર નાનકડો વાર્તાલાપ આપ્યો. મહંતજીની ઈચ્છા પૂ.શ્રી આજે કબીર મંદિરની આરતી ઉતારે એવી હતી, પણ પૂ.શ્રીએ મહંતજીને જ આરતી ઉતારવા કહ્યું. અમારે મંદિરના ગર્ભદ્વારમાં જઈને આરતીમાં હાજરી આપવાનું બન્યું.

એપ્રિલ : ૨૦૨૪

ત્યારબાદ મહંતજી પોતાના ઓરડામાં લઈ ગયા. ત્યાં પૂ.શ્રીને દૂધનો આગ્રહ કર્યો. ફરી આવો ત્યારે અહીં કબીરસાહેબ ઉપર કાર્યક્રમ ગોઠવીએ એવી વિનંતિ થઈ.

ત્યાંથી વિદાય થઈને અમે પાંચદશ મિનિટના માર્ગે રામકૃષ્ણ મિશનમાં આવી ગયાં.

આ સંસ્થા પણ ઘણી મોટી છે. સુંદર મૂર્તિવાળું મંદિર છે, જેની સાથે જ હોલ છે. સ્વામી બલરામાનંદજી બહાર આવી ગયાં. ભગવાં વસ્ત્ર ને માથે ગોળ ભગવી ટોપી. આંખ ઉપર ચશ્માં.

પૂ.શ્રીને પ્રણામ કરી તરત વિનંતિ કરી કે, આપ આજના સત્સંગમાં કંઈક બોલો. અંદર ગયાં તો મંદિર સાથે જ એક મંચ જોયો. મંચ ઉપર ત્રણ ખુરશીઓ હતી. સામે માઈક હતું. સ્વામીજી સાથે અમે મંચ ઉપર પહોંચ્યાં. સ્વામીજીએ પૂ.શ્રીનો પરિચય આપ્યો.

પૂ.શ્રીએ પોતાનો વાર્તાલાપ શરૂ કરતાં સ્વામીજીને પૂછ્યું કે, અંગ્રેજીમાં બોલવાનું કે હિન્દીમાં?

સ્વામીજીએ અંગ્રેજીમાં બોલવા વિનંતિ કરી.

પૂ.શ્રીએ ‘શ્રીરામકૃષ્ણદેવનું જીવન અને સંદેશ’ ઉપર અંગ્રેજીમાં વાર્તાલાપ આપ્યો.

અમારે સ્વામીજી કે મોરીશિયસની કોઈ પણ સંસ્થા કે વ્યક્તિ સાથે કોઈ જાતનો પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ પરિચય ન હતો, છતાં આ દેશની ધરતી ઉપર ઊતરતાં જ પરિચિત વ્યક્તિ સમા શ્રી ભૂપેન્દ્રભાઈનો પરિચય થયો.

મિશનના શ્રોતાઓમાં ત્રણચાર સફેદ વસ્ત્રવાળા સંન્યાસીઓ પણ જોવા મળ્યા.

વાર્તાલાપને અંતે સ્વામીજીએ આભારદર્શનમાં કહ્યું : માનવી તે પોતે કેવી સોબત રાખે છે તેના ઉપરથી ઓળખાય છે, તેમ તેની વાણી ઉપરથી પણ ઓળખાઈ જાય છે. આજે શ્રી યોગેશ્વરજીને સાંભળ્યા એટલે આપણને પરિચય થયો કે તેમના હૈયામાં શ્રી રામકૃષ્ણદેવ માટે કેટલો બધો પવિત્ર પ્રેમ ભર્યો છે. એમણે સુંદર રીતે શ્રી રામકૃષ્ણદેવના જીવન અને કાર્યનું દર્શન કરાવ્યું. આ વાર્તાલાપ પાછળ એમનો અનુભવ દેખાઈ આવે છે.

ફરીથી મંદિરને પ્રણામ કરી હોલમાંથી બહાર નીકળ્યાં ત્યારે સાડા સાત વાગી ગયા હતા, છતાં સ્વામીજી આગ્રહપૂર્વક એક બીજા મકાનમાં અમને લઈ ગયા. ત્યાં પૂ. શ્રીએ દૂધ લીધું. થોડી વાતો થઈ, જેમાં સ્વામી પ્રેમરૂપાનંદજી, સ્વામી શિવપાદાનંદજીની વાતો થઈ.

સ્વામીજીની વિદાય લઈ અમે પંદર-વીસ મિનિટમાં યજમાન શ્રી ભૂપેન્દ્રભાઈના મકાનમાં આવી ગયાં.

મોરીશિયસમાં તો અમે છેક ચાર વાગ્યાનાં આવી ગયેલાં. પરંતુ એરપોર્ટ ઉપરથી સીધાં પરી તળાવ, કબીરસ્મૃતિમંદિર અને શ્રી રામકૃષ્ણ મિશનમાં જવાનું બન્યું. એટલે નવ વાગ્યા પછી જ અહીં આવી શક્યાં.

આજે સવારના સાત વાગ્યાથી યાત્રા ચાલુ જ હતી. છેક સાંજે ભાખરી ને શાકનું ભોજન લીધું.

અમારો ઉતારો શુકલ નામના કોઈ ભાઈના ખાલી મકાનમાં હતો, જેથી ભોજન બાદ અમે ત્યાં ગયાં. ત્યાં હિન્દીમાં પ્રવચન થયું.

પ્રવચન બાદ થોડી પ્રશ્નોત્તરી થઈ. તેમાં ચમત્કાર વિશે પ્રશ્ન પૂછાયો, વળી, સ્ત્રીઓથી ભગવાન શંકરની પૂજા ન થાય ? ઘરમાં સાપ નીકળે છે તો શું કરવું ? જેવા પ્રશ્નો પૂછાયા.

પૂ.શ્રીએ ટૂંકમાં ઉત્તરો આપ્યા.

પ્રશ્નોત્તરી બાદ આરામ કર્યો.

*

આજના દિવસની વિશેષ નોંધ :

ચાર માસની સત્સંગયાત્રા નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ થઈ. મોરીશિયસની ધરતી ઉપર પ્રથમવાર આવ્યાં. સત્સંગ કર્યો.

કબીરમંદિરમાં સત્સંગ પૂરો થયો ત્યારે અને શ્રી રામકૃષ્ણ મિશનના હોલમાંથી વિદ્યાય લઈ દ્વાર પાસે પ્રસાદ લેતી વખતે આજે મને અલૌકિક દિવ્ય પ્રકાશનાં કિરણોનું પવિત્ર દર્શન થયું.

ડરબનની ધરતી ઉપર એકવાર એવું દર્શન થયું હતું. ફરીથી આજે બે વાર એ દર્શન થયું.

ખૂબ આનંદ થયો. એ અલૌકિક પ્રકાશસ્વરૂપ શક્તિનાં દર્શન એ મારા જીવનના પરમ આશીર્વાદ છે.

એવા અલૌકિક આનંદ સાથે દક્ષિણ આફ્રિકાની યાત્રા પૂર્ણ થઈ.

હરિ: ૐ

—શ્રી‘મા’ સર્વેશ્વરી

॥ भौन જ સાચો ઉપદેશ ॥

શ્રીરમણ મહર્ષિ કહે છે : ‘ભૌન’ જ સાચો ઉપદેશ છે. એ જ સંપૂર્ણ ઉપદેશ છે. પણ આ ઉપદેશ આગળ વધેલા સાધકો માટે જ છે. આ દ્વારા પૂર્ણ પ્રેરણા પ્રાપ્ત કરવા ઘણા સાધકો સમર્થ નથી. આથી આવા સાધકોને ‘સત્ય’ સમજાવવા માટે ‘શબ્દોની આવશ્યકતા’ રહે છે. પરંતુ સત્ય અનિર્વચનીય છે. તેનું કથન સંભવ નથી. બહુ બહુ તો તેનો માત્ર નિર્દેશ કરી શકાય છે. આ કેવી રીતે થઈ શકે ?’

શ્રીશંકરાચાર્યે આ માટે ‘દક્ષિણામૂર્તિ સ્તોત્ર’ની રચના કરી કે જેથી તેનો પાઠ કરીને લોકો સત્યને સમજી શકે.

આ ‘સ્તોત્રની પ્રસ્તાવના’માં શ્રીરમણ મહર્ષિ કહે છે : વિશ્વના સર્જનહાર બ્રહ્માના સનક, સનંદન, સનત્કુમાર અને સનત્સુજાત ચાર માનસપુત્રો હતા. પિતાએ સૃષ્ટિ આગળ વધારવાના કાર્યમાં મદદ કરવા તેમને ઉત્પન્ન કરવામાં આવ્યા છે એમ કહ્યું; પરંતુ તેઓ આ કાર્ય કરવા રાજી ન હતા અને શાંતિ ઈચ્છતા હતા. તેથી તેઓને શાંતિનો માર્ગ બતાવે એવાની શોધમાં તેઓ નીકળ્યા.

તેઓ દીક્ષા માટે સંપૂર્ણ પક્વ હતા તેથી પરમ અનુગ્રહસ્વરૂપ એવા શિવ સ્વયં એમની સમક્ષ ‘આત્મનિષ્ઠાના ભૌન’માં, ચિન્મુદ્રા ધારણ કરી પ્રગટ થયા. એમને જોઈને તેઓ લોખંડ જેમ લોહચુંબકથી આકર્ષાય એમ એમની તરફ આકર્ષાયા. અને એમની હાજરીમાં એમની જેમ ‘ભૌન આત્મનિષ્ઠા’માં રહ્યા.

‘વૃદ્ધ શિષ્યો અને યુવાન ગુરુ’ એમ શાથી ? મહર્ષિ જણાવે છે : વૃદ્ધ, શિષ્ય એટલે સનક અને સનંદન વાસ્તવમાં મોટા હતા. જ્યારે ‘યુવાન ગુરુ’ કેમકે મોટી વયના હોવા છતાં દેખાવમાં યુવાન લાગતા હતા. અર્થાત્ કાળનું આધિપત્ય તેમના પર નથી. ગુરુ કાલાતીત હોય છે.

ગુરુનું મૌન ચાલુ રહ્યું અને શિષ્યોના સંશયો નષ્ટ થઈ ગયા, અર્થાત્ એમણે એમનું વ્યક્તિ તરીકેનું અસ્તિત્વ ગુમાવ્યું. ‘જ્ઞાન’ આવી ‘મૌન સમજણ’ છે. શાબ્દિક સમજૂતીઓ જ્ઞાન નથી. ‘મૌન કાર્યનું સૌથી સક્ષમ સ્વરૂપ છે.’

શાસ્ત્રો ગમે તેટલાં વિશાળ અને ભારપૂર્વક રજૂઆત કરનારાં હોવા છતાં અસર ઊભી કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે.

ગુરુ શાંત છે અને બધામાં શાંતિ પ્રવર્તે છે. ગુરુનું મૌન બધાં શાસ્ત્રો કરતાં વિશાળ અને અસરકારક છે.

તમને એમ લાગે કે અહીં આટલો બધો વખત રહ્યા, આટલું બધું સાંભળ્યું, બહુ પ્રયત્ન કર્યા પણ કાંઈ મળ્યું નહિ. ‘ગુરુ સદા તમારી અંદર જ છે.’ મૌન અનંત વાણી છે. મૌખિક વાણી મૌન વાણીમાં બાધક બને છે. મૌને દક્ષિણામૂર્તિના ચાર ઋષિશિષ્યોના સંદેહને દૂર કરી દીધો.

‘મૌનવ્યાખ્યાપ્રકટિતતત્ત્વમ્’

મૌન સમજૂતી દ્વારા સત્યનું નિરૂપણ. મૌન જ પ્રતિપાદક.

‘દક્ષિણામૂર્તિ સ્તોત્ર’માં દર્શાવાયું છે તેમ, કૃપાનું સર્વોચ્ચ સ્વરૂપ એ ગુરુનું મૌન છે. જો ‘સાધકનું મૌન’ સૌથી ઊંચા સ્વરે કરાયેલી પ્રાર્થના હોય છે. તો ગુરુનું મૌન એ સૌથી ઊંચા સ્વરે અપાયેલો ઉપદેશ છે.

તમામ પ્રકારની દીક્ષાઓ મૌનમાંથી આવે છે. જો ગુરુ મૌન હોય તો શિષ્યોનાં મન આપોઆપ નિર્મળ થઈ જાય છે.

મૌન સર્વોત્તમ દીક્ષા છે. મૌનદીક્ષા બધાંના હૃદયનું પરિવર્તન કરી નાખે છે, ત્યાં નથી ગુરુ કે નથી શિષ્ય.

અજ્ઞાની પોતાના શરીરને આત્મા માને અને એ રીતે અન્ય શરીરને ગુરુ માની લે. પરંતુ ગુરુ પોતાના શરીરને આત્મા માને ? તેને માટે ભેદ નથી. બે આત્મા વચ્ચે અભેદ છે.

—‘વાર્તાલાપ’(શ્રીરમણ મહર્ષિ સાથે)

॥ आदिगुरुनुं स्वरूप ॥

(दक्षिणामूर्ति शिवनुं स्वरूप)

आ विशे अेक श्लोक प्रसिद्ध छे :

‘चित्रं वटतरोर मूले
वृद्धा शिष्या गुरुर्युवा
गुरास्तु मौन व्याप्यानं
शिष्यास्तु छिन्नसंशयाः ॥’

वडना वृक्ष नीये अेक आश्चर्यकारक दृश्य जेवा मणे छे के शिष्यो वृद्ध छे अने गुरु युवान छे. गुरु मौनथी व्याप्यान आपे छे अने शिष्योना संशयो नाश पामे छे.

दक्षिणामूर्ति आवा गुरु छे. तेओ मौन धारण करीने बेठा. शिष्यो तेमनी समक्ष आव्या, अेमण्णे मौन यालु राष्युं अने शिष्योना संशयो नष्ट थई गया.

—‘वार्तालाप’

(श्रीरमण मडर्षि साथे)

अनु. श्रीरामकृष्ण तु.व्यास

॥ એક પ્રશ્નની સામે બીજો પ્રશ્ન ॥

(વિજ્ઞાનની સમાંતરે અધ્યાત્મ)

ન્યૂટન બગીચામાં બેઠો હતો અને ઝાડ પરથી પાકેલું સફરજન જમીન પર પડ્યું. આ પરથી તેને પ્રશ્ન થયો કે આ જમીન પર જ કેમ પડ્યું ? બધી વસ્તુઓ જમીન તરફ જ કેમ ખેંચાય છે ? તેના પરથી તેણે ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ શોધ્યો.

ઓશો કહે છે : ન્યૂટને આ પ્રશ્ન પૂછ્યો તે બરાબર છે. પરંતુ તેનાથી પણ ઊંડો પ્રશ્ન એ છે કે ફળ ઝાડ પર પહોંચ્યું કઈ રીતે ?

જમીનમાં ખાડો કરીને બી વાવવામાં આવ્યું હતું અને આ ફળ તો આકાશમાં-આકાશ તરફ ઊગ્યું !

આ પરથી સિદ્ધ થાય છે કે કોઈ શક્તિ છે, જે ઉપર તરફ ખેંચે છે. નહિ તો વૃક્ષ ઊભું જ કેમ થાત ?

વૃક્ષનું ઊગવું એક ચમત્કાર છે અને વૃક્ષની ટોચ પર નાની કૂંપળ સુધી પાણી પહોંચે છે આ ઘટના ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમ વિરુદ્ધ થાય છે. આ પરથી એક વાત પુરવાર થાય છે કે કોઈ શક્તિ જમીન તરફ ખેંચે છે અને કોઈ શક્તિ જમીનથી ઉપર તરફ પણ ખેંચે છે.

આ સ્થિતિમાં તમે કઈ તરફ જશો તે તમારા પર નિર્ભર છે. જો અહંકાર ન તૂટે તો તમને નર્કની યાત્રા કરાવશે ને જો અહંકાર તૂટે તો સંપૂર્ણ સ્વર્ગ તમારી પ્રતીક્ષામાં છે.

—સંકલન

॥ सर्व संतोનો એક જ સંદેશ ॥

પ્રશ્ન : ભગવાન, આપનો મૂળ સંદેશ શું છે ?

ઉત્તર : બધા બુદ્ધોએ જે સંદેશ આપ્યો છે તે જ સંદેશ. 'તું તારો પોતાનો દીપક બન' તું તારો રાહબર બન. બીજાનો સંદેશ કે સલાહ લેવાની નથી. તું ખુદ ખાઈશ તો ભૂખ મટશે. તું ખુદ પાણી પીશે તો તરસ મટશે. સત્યને તું પોતે જાણીશ તો જ સંતોષની વીણા તારા અંતરમાં વાગશે. મેં જાણેલું સત્ય તારા કોઈ કામનું નથી. હું તો તારા અંતરમાં સત્ય જાણવાની ઈચ્છાને જગાડી શકું. હું તને સત્ય નથી આપી શકતો પણ સત્ય જાણવાની તારી ઈચ્છા એકદમ ઉજાગર કરી શકું છું. જેથી તું પતંગિયા જેવો બનીને સત્યના મહાઅગ્નિમાં બળી મરવા તૈયાર થઈ જઈશ.

તું તારી નૈયાને સઢ ચલાવીને આગળ ચલાવ. સત્યની ઉત્તુંગ લહેરો તને પોકારી રહી છે અને આ જ લહેર તને સત્યના કિનારે લઈ જશે. પડકારજનક અવસર છે. જો જે, ચૂકી ન જાય. દરેક પડકારને તક બનાવીને સત્ય પામવાનું છે.

તને ખ્યાલ નથી કે તારા હૃદયમાં કોણ બેઠું છે ? તે જ સત્ય જેને તું શોધી રહ્યો છે ! સત્યને શોધવાવાળો અને સત્ય બે અલગ નથી.

તું અમૃતનો પુત્ર, સત્યનો પુત્ર છો. તારા હૃદયમાં પરમાત્મા બેઠા છે.

તું તારો રાહબર બન.

તું તારો દીપક બન.

તું ખુદ પરમાત્મારૂપ છે.

॥ गुरु भिन कौन बतावे बात ? ॥

संसारमां रडीने प्रभुनां दर्शन करवा ईच्छता जवने के पछी त्यागी, संन्यासीरूपे विचरण करता साधुने सद्गुरुनी मदद विना यालतुं नथी. रस्तो तो कठिन लागवानो ज. तलवारनी धार पर यालवानो दुर्गम मार्ग केवी रीते पसार करी शकय ? अज्ञानना अंधकारमां अटवाता सौ कोईनी वसमी वाट सरण केम बनाववी ? मनमां तोड़ान मयावती शंका-कुशंकाओनी भूतावणोथी पीडानारने मुक्त केवी रीते करवा ? वासनाना वंदोणियाओथी वीजाता असहाय जवने कोष बचावी शके ? गुरुनी शरणागति जेणे स्वीकारी, गुरुकृपानो अनुभव जेणे कर्यो छे तेवा 'कल्याणपंथना प्रवासी' पोकारीने कहेसे : 'अकमात्र गुरुनी शक्ति ज बचावी शकसे.'

परंतु जेना भाग्यमां सद्गुरुनुं मिलन नथी छतां आध्यात्मिक मार्गे वधवानी तमत्रो छे तेने माटे सहायक कोष थई शके ? सत्पुरुषो कहे छे : अक मात्र हरि तेवा लोकोने सहायभूत थाय छे. तेवा लोको हरिने आर्त स्वरे प्रार्थे तो हरिनी मदद तेने अवश्य मणे छे. ते नजुकनी व्यक्तिने ज कयां तो प्रेरणा आपीने तेनी पासे मोकली आपे के कयां तो समर्थ पुरुषनो भेटो करावी दे. प्रभुनी शक्ति गमे ते स्वरूपमां तेने सहायभूत थाय छे. छेवटे तेवा जवने तेना आत्मानो अवाज संभणार्थे, जे गुरु बनीने मार्गदर्शन करसे.

तेवा जवने ध्यानमां राप्पीने गीतामां श्रीकृष्ण अर्जुनने शीषामण आपतां कहे छे :

‘अनुभववाणो होय जे ज्ञानी तेमज होय

तेने नमतां सेवतां पूछ प्रश्न तुं कोई !

ज्ञान तने ते आपसे तेथी मोह जसे

जग आपुं मुजमां पछी जेसे आत्मा विशे.’

—‘सरण गीता’ (श्रीयोगेश्वरजुकृत)

श्रीईश्वरभाई पटेल (ज्ञानगुदडी)

॥ प्रास्ताविक ॥

श्रीयोगेश्वरજી ‘अध्यात्मनो अर्क’नी प्रस्तावनामां लभे छे : ‘अध्यात्मना मंगलमय मार्गे उत्तरोत्तर आगण वधनारा साधकोने अवारनवार केटलाक प्रश्नो उपस्थित थाय छे. ते प्रश्नोना प्रत्युत्तरो प्रत्येक वधते प्राप्त नथी थता. अेमना प्रत्युत्तरोने पामवा साधको जिज्ञासात्मावथी तैयार रछे छे. अे प्रश्नो-प्रत्युत्तरो अन्य अनेक साधकोने पण पोतानी ज्योतिष्मती ज्वनसाधनामां उपयोगी ठरशे अेवुं समज्जने अहीं समावेश कर्यो छे.’

‘आ पुस्तकना मोटा भागना प्रश्नोत्तरो ‘इलछाअ’ अने ‘जन्मभूमि प्रवासी’मां प्रसिद्ध थईने असाधारण लोक्याहना मेणवी यूक्या हता. वायको तरङ्गथी ग्रंथाकारे प्रकाशित करवानी मागणी थया करती हती ते साकार बनी अने अनेकने अकथ्य लाभ थयो.

‘ईश्वरदर्शन’, धर्मनो साक्षात्कार, धर्मनो मर्म, ‘अध्यात्मनो अर्क’ जेवा ग्रंथोनुं प्रकाशन लोकप्रिय बन्युं अने साधकोने सारुं श्रेयस्कर नीवड्युं.

आ अंकमां अे ‘प्रश्नोत्तर’मांथी केटलाक प्रश्नोत्तर पसंद करी, साधकने मछात्मा श्रीयोगेश्वरज्जनां प्रेरणा अने मार्गदर्शननी ‘मशाल’ धरवानो नम्र प्रयत्न कर्यो छे; जेथी अेमनो साधनामार्ग प्रज्वलित बनी शके.

कहेवाय छे : सद्गुरुना शब्दोथी उद्घाटित थती शांति, शाश्वत शांति होय छे. कारण के, ‘It begins with words, ends in the silence of the self.’

—संकलन

अेप्रिल : २०२४

२३

સાધનામાર્ગે મશાલ ધરતા મહાત્મા શ્રીયોગેશ્વરજીના

॥ પ્રશ્નો-પ્રત્યુત્તરો ॥

॥ ગુરુ વિશે ॥

પ્રશ્ન : બે વરસ પહેલાં મારા સદ્ગુરુનું મૃત્યુ થયું છે ત્યારથી મારા શોકનો પાર નથી. મારો બધો જ રસકસ ઊડી ગયો છે. મારા ગુરુ હતા ત્યારે હું એમની પાસે સમય સમય પર જરૂર પડતાં પહોંચી જતો અને એમનું માર્ગદર્શન મેળવતો. એ લાભથી વંચિત થવાથી હવે હું દુઃખી છું. મારે શું કરવું ? કોઈ બીજા ગુરુ કરી લેવા જોઈએ ?

ઉત્તર : ‘તમારા ગુરુને મરેલા શા માટે માનો છો ?’

પ્રશ્ન : એમાં મારા માનવા ના માનવાનો સવાલ નથી. એમાં મૃત્યુ એક હકીકત છે. એની અનેકને ખબર છે.

ઉત્તર : ગુરુ કદી મરતા નથી હોતા. સ્થૂલ શરીરથી એ કદાચ વિદાય લે અને બીજું સ્વરૂપ ધારણ કરે તો પણ એમનો સર્વનાશ નથી થઈ શકતો. એ આત્મારૂપે અમર હોય છે અને કાર્ય કરે, એ અર્થમાં હું કહું છું કે એમનું મૃત્યુ નથી થયું. તમે જો એ સત્યને સમજી લે તો તમને શોક નહિ થાય. એમના અસ્તિત્વનો અને અનુગ્રહનો અનુભવ તમે આજે પણ કરી શકો છો.

પ્રશ્ન : ગુરુએ શરીર છોડી દીધું હોય તો પણ એ પોતાના શિષ્યો પર અનુગ્રહ કરી શકે ?

ઉત્તર : જરૂર કરી શકે. અનુગ્રહ એકલા સ્થૂલ શરીરથી નથી થતો, સૂક્ષ્મ શરીરથી પણ થતો હોય છે. મહત્વની વાત એ

છે કે તમારી તેમના પ્રત્યેની શ્રદ્ધા-ભક્તિ મરી છે કે નથી મરી. જો તમે એમને આજે પણ પહેલા જેવા જ પ્રેમ અને વિશ્વાસથી યાદ કરતા હો તો તેમને માટે શોક કરવાની આવશ્યકતા નહિ રહે. તેમનું માર્ગદર્શન તમે આજે પણ મેળવી શકો છો. એ તમારા સમસ્ત જીવન પર પ્રેમપૂર્વક ધ્યાન રાખે છે એવા પ્રબળ વિશ્વાસથી આગળ વધો તો તમને એમનો લાભ કાયમને માટે મળતો રહેશે અને બીજા ગુરુ કરવાનો વિચાર નકામો લાગશે. તમારા જીવનમાં નવો રસ પેદા થશે અને તમને નવી પ્રેરણા સાંપડશે. ગુરુ તમને તમારી પાસે જ લાગશે.

પ્રશ્ન : (એક જિજ્ઞાસુ) આપનાં દર્શન કર્યાં અને પ્રવચનો સાંભળ્યાં ત્યારથી આપને ગુરુ માનું છું અને આપની પાસે રીતસરની ગુરુદીક્ષા માટેની મને તીવ્ર ઈચ્છા છે તો આપ મને તે રીતે શિષ્ય તરીકે સ્વીકારો એવી મારી પ્રાર્થના છે.

ઉત્તર : હું કોઈનો ગુરુ બની શકતો નથી. મારામાં એવી યોગ્યતા પણ નથી જોતો. બીજાની સાથે ગુરુ-શિષ્ય જેવું મારે કશું નથી. કોઈને રીતસરની દીક્ષા હું આપતો નથી. છતાં કોઈ મારા પ્રત્યે મનમાં ગુરુભાવ રાખે અને એવા ભાવથી એને લાભ થતો હોય તો તેમાં મને કોઈ હરકત નથી. કોઈ મંત્ર સૂચિત કરું છું. મનમાં મારા પ્રત્યે ગુરુભાવ રાખીને કોઈ પ્રગતિ કરી શકતું હોય તો મને શી હરકત હોઈ શકે ? પોતાના સાધનામાર્ગની મુશ્કેલીઓનું નિરાકરણ કોઈ મને પૂછતાં રહે તો તેનો ઉકેલ હું મારી સમજણશક્તિ અને અનુભૂતિના આધાર પર આપતો રહું છું.

પ્રશ્ન : મારે ગુરુદીક્ષા લેવાનું જરૂરી છે ખરું ?

ઉત્તર : તેનો નિર્ણય તમારે કરવાનો છે. હું ના કરી શકું.

પ્રશ્ન : કોઈ બાહ્યગુરુ પાસેથી દીક્ષા ના લીધી હોય તો પણ

આત્મવિકાસની સાધનામાં આગળ વધી શકાય ?

ઉત્તર : બહારના ગુરુની મદદ વગર પણ આત્મવિકાસની સાધનામાં આગળ વધી શકાય છે. પરંતુ તે માટે રમણ મહર્ષિ જેવા મહાત્મા પુરુષોની પેઠે પૂર્વજન્મના ઘણા પ્રબળ આધ્યાત્મિક સંસ્કારોની આવશ્યકતા રહે છે. તેવા પુરુષોને પરમાત્મા દોરવણી આપતા રહે છે. બીજા માણસોએ જ્યાં પોતાનું મન માનતું હોય ત્યાં ગુરુભાવને સ્થાપિત કરીને આગળ વધવાનું રહે છે, ગુરુભાવને સ્થાપિત કરવા યોગ્ય વ્યક્તિ કોઈ પણ ના લાગતી હોય તો પરમાત્મા પોતે સૌના પરમ ગુરુ છે એવો વિશ્વાસ રાખીને એમની અંદર શ્રદ્ધાભક્તિ ધારણ કરીને પણ આગળ વધી શકાય છે.

યોગ્ય અવસર પર જો આવશ્યકતા હોય તો પરમાત્મા પોતે જ સાધકને સુયોગ્ય ગુરુ મેળવી આપે છે અથવા તો એ પોતે જ માર્ગદર્શક બનીને એને પ્રકાશ અને છેવટે સનાતન શાંતિનો ભોગી બનાવે છે.

પ્રશ્ન : જે મહાત્મા પુરુષે પોતાના સ્થૂલ શરીરને છોડી દીધું હોય તેમની અંદર ગુરુભાવ રાખી શકાય કે ના રાખી શકાય ?

ઉત્તર : રાખી શકાય. મહાત્મા પુરુષોની સત્તા અથવા શક્તિ સૂક્ષ્મ શરીરમાં રહીને કાર્ય કરે છે ને બીજાને મદદ પહોંચાડે છે એટલે એમની અંદર ગુરુભાવ રાખવામાં કશી હરકત નથી.

પ્રશ્ન : તે આપણી સમક્ષ પ્રકટ થઈને મંત્ર પ્રદાન કરી શકે કે દીક્ષા આપી શકે ખરા ?

ઉત્તર : હા. તેમની ઈચ્છા હોય તો તે સ્વપ્નમાં, ધ્યાનમાં કે જાગૃતિમાં આપણી સમક્ષ પ્રકટ થઈને મંત્ર તથા દીક્ષા આપી શકે છે અથવા તો એક કે બીજી રીતે પથદર્શન કરે છે. પરંતુ એને

માટે આપણી પોતાની તૈયારી ઘણી ઊંચી હોવી જોઈએ.

પ્રશ્ન : ઊંચી એટલે કેવી ?

ઉત્તર : આપણા અંતરમાં એવા પ્રાતઃસ્મરણીય આદર્શ મહાપુરુષોને માટે પુષ્કળ પ્રેમ હોવો જોઈએ, વિશ્વાસ જોઈએ અને એમની મદદ અથવા એમનું માર્ગદર્શન મેળવવાની તાલાવેલી જોઈએ એવી તાલાવેલી એકાદ બે દિવસ, મહિના, વરસો પૂરતી મર્યાદિત બનવાને બદલે સતત હોવી જોઈએ. એવા મહાપુરુષોના અનુગ્રહ પ્રાપ્તિને માટે એવી યોગ્યતાનું નિર્માણ કરવાનું આવશ્યક છે. જેમણે પણ એવી જરૂરી યોગ્યતા મેળવી છે તેઓ લાભ મેળવીને પોતાના જીવનને કૃતાર્થ કરી શક્યા છે.

પ્રશ્ન : એવા મહાપુરુષો આત્મજ્ઞાન આપી શકે ?

ઉત્તર : શા માટે ના આપી શકે ? એમની શક્તિ અસાધારણ હોવાથી એ પોતાની ઈચ્છાનુસાર ગમે તે કરી શકે છે, એ સંપૂર્ણપણે સ્વતંત્ર છે. ફક્ત તમારે કે તેમની કૃપાની કામના રાખનારે તેને અનુકૂળ જીવન જીવવું જોઈએ.

પ્રશ્ન : પૂર્ણતા પોતે જ શું વિશિષ્ટ આકાર ધારણ કરીને ગુરુના રૂપમાં પ્રકટ થતી હોય છે ?

ઉત્તર : ગુરુના રૂપમાં પૂર્ણતા પોતે જ વિશિષ્ટ આકાર ધારણ કરીને પ્રકટ થાય છે એવું તો કેવી રીતે કહી શકાય ? બધા ગુરુ પૂર્ણ નથી હોતા. હા, એટલું અવશ્ય કહી શકાય કે ગુરુ પરમાત્માના પ્રતિનિધિ હોય છે, પરમાત્માનો સનાતન સંદેશ સંભળાવીને પરમાત્માભિમુખ કરે છે, ને બંધનમુક્તિ, પૂર્ણતા તથા પરમાત્માદર્શનની પ્રેરણા પૂરી પાડે છે. એમની મદદથી અપૂર્ણતામાંથી પૂર્ણતામાં પ્રવેશ કરી શકાય છે અથવા પૂર્ણતાને પોતાની અંદર પ્રગટાવી શકાય છે, એટલું સાચું છે.

પ્રશ્ન : ગુરુ અને શિષ્યનો સંબંધ સનાતન હોય છે ને જન્મજન્માંતર સુધી ચાલે છે ?

ઉત્તર : ગુરુ અને શિષ્યનો સંબંધ જન્મજન્માંતર સુધી ચાલે છે અથવા નથી પણ ચાલતો. એ એક જ જન્મ પૂરતો, એક જન્મમાં પણ થોડાંક વરસો પૂરતો મર્યાદિત રહેશે કે આગળ વધશે એનો આધાર સંસ્કારો પર રહેતો હોય છે. સર્વકાંઈ સંસ્કાર કે ઋણાનુબંધને અનુસરીને નક્કી થાય છે. એ સંબંધમાં કોઈ એકસરખો નિયમ નથી લાગુ પડતો.

પ્રશ્ન : શિષ્યને મુક્તિ અપાવ્યા સિવાય ગુરુ પોતે મુક્ત નથી થતા ? ગુરુનું ઉત્તરદાયિત્વ એટલું બધું મોટું હોય છે ?

ઉત્તર : જે ગુરુ શિષ્યને મુક્ત કરવાની ઉત્કટ ઈચ્છા રાખે ને શિષ્યને મુક્ત કરવા માટે શરીરને છોડ્યા પછી અવારનવાર આવવાનો સંકલ્પ કરે તે ગુરુ શિષ્યની મુક્તિ કે સદ્ગતિને માટે પ્રયત્ન કરે એ દેખીતું છે. તેવા ગુરુ જીવનમુક્ત અવસ્થાનો અનુભવ કરવા છતાં પણ સ્વેચ્છાનુસાર જીવનનો અભિનય ચાલુ રાખે છે. એવા સંકલ્પ વગરના બીજા ગુરુને માટે એવું વિધાન લાગુ નથી પડતું. બીજા ગુરુના આશીર્વાદ અને પથપ્રદર્શનથી શિષ્યનું કલ્યાણ થાય છે. ગુરુની અદૃષ્ટ છતાં અમોઘ શક્તિ શિષ્ય કે શરણાગતના જીવનનું શ્રેય સાધે છે. શિષ્યના જીવનમાં કાંતિ કરીને એ સહજ રીતે જ પોતાની કલ્પનાતીત કરામત કરી બતાવે છે, ને શિષ્યને સર્વપ્રકારે કૃતાર્થ કરે છે.

એક વ્યક્તિના એકથી વધારે ગુરુ હોઈ શકે. જેની પાસેથી જીવનના વિકાસનું માર્ગદર્શન મળે, પ્રેરણાની પ્રાપ્તિ થાય, ને શાંતિ સાંપડે, તેને ગુરુ કહી શકાય. એવા ગુરુ એક કરતાં વધારે હોઈ શકે. એનો આધાર સાધકની આવશ્યકતા પર રહે છે. મોટે

ભાગે તો માનવ કોઈ એક જ પુરુષને ગુરુ કરે છે. જેના તરફથી એને મંત્ર કે માર્ગદર્શન મળે, પ્રેરણા કે પ્રકાશ જડે, જ્યાં એની આંખ અને એનું અંતર ઠરે, એને શાંતિ લાગે, અને એનો આત્મા સમર્પિત બને, તેની સાથે એ શિષ્ય તરીકેનો સંબંધ સ્થાપતો હોય છે. રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવે કહ્યું છે કે શિક્ષાગુરુ અનેક હોઈ શકે. પરંતુ દીક્ષાગુરુ એક જ હોય. તેવી રીતે જીવનનું સર્વસમર્પણ પણ એક જ ગુરુનાં શ્રીચરણોમાં હોઈ શકે.

પ્રશ્ન : કોઈને ગુરુરૂપે સ્વીકારવાની કે પસંદ કરવાની સ્વતંત્રતા મનુષ્યને છે કે નથી ?

ઉત્તર : છે. મનુષ્ય સ્વતંત્ર રીતે વિચારે છે, વિચારીને નિર્ણય લે છે, અને લીધેલા નિર્ણયાનુસાર વર્તે છે. એ રીતે વિચારતાં એને ગુરુ કરવાની પણ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા છે. એની પોતાની ઈચ્છાવિરુદ્ધ કોઈ એના જીવનમાં કોઈ ગુરુને લાદી નથી શકતું. જે થાય છે (ગુરુની પ્રાપ્તિ સંબંધમાં) તે તેની સંમતિ કે સ્વીકૃતિથી જ થતું હોય છે. એટલે ગુરુને પસંદ કરવાની સ્વતંત્રતા મનુષ્યને નથી એવું માનવા-મનાવવાની જરૂર નથી. ગુરુ જીવનમાં કોઈ પ્રકારના વિશેષ પ્રયત્ન વિના આપોઆપ અથવા એકાએક આવી મળે તો પણ મનુષ્ય એમની ઉપર વહેલો કે મોડો મંજૂરીની મહોર તો મારતો જ હોય છે.

પ્રશ્ન : ગુરુભાવ, ગુરુ તથા સદ્ગુરુ એટલે શું ?

ઉત્તર : ગુરુભાવ એટલે ગુરુ તરીકેનો ભાવ. ગુરુ તરીકેનો ભાવ શિષ્યને હોય તો તે શુભ અથવા કલ્યાણકારક કહેવાય છે, પરંતુ એવો ભાવ અને અહંભાવ જો ગુરુમાં હોય તો તેને શુભ, શ્રેષ્ઠ અથવા કલ્યાણકારક ભાગ્યે જ કહી શકાય. ગુરુમાં કોઈ જાતનો અહંભાવ કે ઘમંડ ના જોઈએ. ગુરુ શબ્દ સૌ કોઈને માટે

વપરાય છે પરંતુ સદ્ગુરુ શબ્દ સૌ કોઈને માટે નથી વપરાતો. સદ્ગુરુ તો એને જ કહી શકાય જેણે પરમ સત્યની પ્રાપ્તિ કરી હોય, પરમ શાંતિ મેળવી હોય, અથવા પરમ સત્યની કે પરમ શાંતિની પ્રાપ્તિ કરવાના પ્રામાણિક પ્રયત્નો કર્યા હોય, સત્યરૂપી પરમાત્માની સાથે જેણે સંબંધ સ્થાપ્યો હોય અથવા સ્થાપવાનો સાધનાત્મક પ્રયાસ કર્યો હોય તેને સદ્ગુરુનું નામ આપી શકાય.

પ્રશ્ન : ગુરુદીક્ષા, ગુરુદક્ષિણા ને ગુરુમંત્ર એટલે શું ?

ઉત્તર : શિષ્યને ગુરુતરફથી જે દીક્ષા આપવામાં આવે છે તેને ગુરુદીક્ષા કહેવામાં આવે છે. તે દીક્ષાના જુદાજુદા પ્રકારો છે. ગુરુ પોતાના સંકલ્પથી જે દીક્ષા આપે છે તેને સંકલ્પદીક્ષા કહેવામાં આવે છે. સ્પર્શ દ્વારા આશીર્વાદ આપીને જે દીક્ષા આપે છે તેને સ્પર્શદીક્ષાનું નામ આપવામાં આવે છે. મંત્ર આપીને જે દીક્ષા આપે છે તે મંત્રદીક્ષા કહેવાય છે ગુરુ દષ્ટિપાતથી પણ દીક્ષા આપે છે. ગુરુદીક્ષામાં ઘણી શક્તિ સમાયેલી છે.

ગુરુને આપવામાં આવતી ભેટને ગુરુદક્ષિણા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. સાચી ગુરુદક્ષિણા શ્રદ્ધાભક્તિથી સંપન્ન થઈને ગુરુના માર્ગદર્શન પ્રમાણે ચાલવામાં રહેલી છે. છતાં પણ સ્થૂળ દક્ષિણાને જ સમાજમાં ગુરુદક્ષિણાનું નામ આપવામાં આવે છે. ગુરુ દ્વારા આપવામાં આવતા મંત્રને ગુરુમંત્ર કહે છે. ગુરુમંત્રની અંદર ધાર્યા કરતાં ઘણી વધારે શક્તિ હોય છે. તેનો આધાર લેવાથી શિષ્યને સાધનામાં મોટી મદદ મળે છે અને એનું શ્રેય સધાય છે. એનો આધાર ખૂબ જ શ્રદ્ધાભક્તિપૂર્વક લેવો જોઈએ.

પ્રશ્ન : આવશ્યકતા પ્રમાણે ગુરુમંત્ર બદલી શકાય ?

ઉત્તર : જરૂર બદલી શકાય. પરંતુ ગુરુમંત્રને બદલવાની

પ્રક્રિયાની પાછળ આવશ્યકતા અને એ પણ અનિવાર્ય આવશ્યકતા હોવી જોઈએ. મંત્રની બદલવાની પ્રક્રિયા એક પ્રવૃત્તિ, શોખ કે ફેશન ના બનવી જોઈએ. જીવનની એક અનિવાર્ય આવશ્યકતા તરીકે એકાદ વાર મંત્રને બદલવો પડે તે જુદી વાત છે. પરંતુ બદલવાનો ચસકો લાગી જાય અને મંત્રને અવારનવાર બદલ્યા કરાય અથવા એ બદલવાની પ્રવૃત્તિ સહજ થાય તો તે જરાપણ હિતાવહ ના કહી શકાય. એવી પ્રવૃત્તિ સાધકને બદલે બાધક અને તારકને બદલે મારક જ વધારે થઈ પડે.

પ્રશ્ન : ગુરુની સંનિધિ ના હોય અને પ્રેરણા પણ પ્રાપ્ત થતી બંધ થાય તો એમનો સનાતન સંબંધ સમાપ્ત થયો એવું માનવું ?

ઉત્તર : ના. ગુરુની સ્થૂળ સંનિધિ ના હોય તેથી શું થયું ? એમની સૂક્ષ્મ સંનિધિ રહેવી જોઈએ ગુરુની પ્રેરણા પણ વધારે વખત કે સદાને માટે જરૂરી ના હોય એવું બની શકે, તો પણ એમના પ્રત્યેની શ્રદ્ધાભક્તિ તો અખંડ જ રહેવી જોઈએ. એને લીધે જ એમનો સંબંધ અમર અથવા સનાતન રહે છે કે બને છે. એ સંબંધ કદી પણ પૂરો નથી થતો. ને ના થવો જોઈએ. પછી એ સ્થૂળ રૂપમાં ચાલુ રહે કે સૂક્ષ્મરૂપમાં તે જુદી વાત છે.

પ્રશ્ન : અદ્વૈતની અનુભૂતિ થતાં ગુરુ શિષ્યનો સંબંધ ટકી શકે છે ?

ઉત્તર : ટકી શકે પણ ખરો અને ના પણ ટકી શકે.

પ્રશ્ન : એટલે ?

ઉત્તર : અદ્વૈતની અનુભૂતિ થયા પછી વસ્તુતઃ એ સંબંધની આવશ્યકતા નથી હોતી. એ સંબંધ સાર્થક કે સફળ થાય છે જ્યાં સર્વત્ર, સૌમાં ને સૌનાં સ્વરૂપમાં પરમાત્મા છે ત્યાં ગુરુ તથા શિષ્યના ભેદ ક્યાંથી ટકી શકે ? શ્રીઆદ્યશંકરાચાર્ય ગુરુપ્રેમથી

પ્રેરાઈને એમના ગુરુને પ્રત્યેક ગ્રંથમાં યાદ કરે છે. શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજના સંબંધમાં પણ એવું જ કહી શકાય. એમની ગુરુભક્તિ જાણીતી છે. ‘જ્ઞાનેશ્વરીગીતા’ જેવા ગ્રંથરત્નના વાચનથી એ હકીકત સુચારુરૂપે સમજી શકાય છે.

*

॥ ગુરુપૂર્ણિમા ॥

પ્રશ્ન : ગુરુપૂર્ણિમાનો મહિમા આટલો બધો કેમ લાગે છે ?

ઉત્તર : ગુરુ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા, ભક્તિ તથા ભાવનાથી ભરેલા ભક્તોને લીધે.

પ્રશ્ન : એને ગુરુ સાથે સંબંધ છે ખરો ?

ઉત્તર : હા.

પ્રશ્ન : કેવી રીતે ?

ઉત્તર : ગુરુપૂર્ણિમાનું બીજું નામ વ્યાસપૂર્ણિમા પણ છે. એ દિવસે મહર્ષિ વ્યાસનો પ્રાદુર્ભાવ થયેલો એમ કહેવાય છે. મહર્ષિ વ્યાસ ભારતીય સંસ્કૃતિના પ્રખર પુરસ્કર્તા તથા પ્રતિનિધિ હોવાથી એ દિવસનો મહિમા ધાર્યા કરતાં ઘણો મોટો કહેવાય, એ દિવસે એમની પૂજા થાય અને એમને સમુચિત અંજલિ અપાય એ ઈચ્છવા જેવું, આવકારદાયક, અભિનંદનીય છે. વખતના વીતવાની સાથે મહર્ષિ વ્યાસને બદલે વ્યાસપીઠ પર વિરાજેલા કથાકાર કે ઉપદેશક અને પોતપોતાના સદ્ગુરુની પૂજાની પ્રથા પ્રવર્તી હશે. આજે એ પ્રથા સાર્વત્રિક જેવી બની ગઈ છે.

પ્રશ્ન : એ પ્રથા તમને પસંદ છે ?

ઉત્તર : એ પ્રથા મને પસંદ છે કે નથી એ પ્રશ્નનું એટલું બધું મહત્ત્વ નથી. ભક્તો, શિષ્યો, સદ્ગુરુઓ અને સદ્ગુરુપદેશકોને એ

પસંદ છે. એ પ્રથા અથવા પૂજાપદ્ધતિ પ્રેરક, પથપદર્શક, ઉપયોગી, ઉપકારક છે. એ દિવસે શ્રદ્ધા-ભક્તિસભર ભાવભીના ભક્તો ગુરુની આગળ એકઠા થાય છે, ગુરુનું મંગલ માર્ગદર્શન મેળવે છે, આધ્યાત્મિક જીવનની પ્રેરણા પામે છે, ને સદ્ગુરુની સમયોચિત સેવા કરે છે. માનવજીવનના ધ્યેયનું સ્મરણ કરવાનો, અવિદ્યારૂપી અંધકારમાંથી પ્રજ્ઞાના પરમ પાવન પ્રકાશમાં પહોંચવાના સંકલ્પ દઢાવવાનો, એ દિવ્ય દીક્ષા દિવસ છે. એનો ઉપયોગ એવી રીતે કરવામાં આવે એ ઈચ્છવા જેવું છે. એવી રીતે એનો લાભ લેવાય તો એ દિવસ વધારે પ્રેરણાત્મક તથા શ્રેયસ્કર થઈ પડે. એ દિવસને જીવનવિકાસના મહત્ત્વના દિવસ તરીકે માનવો-મનાવવો જોઈએ પૂજાની પરંપરાગત પ્રથાને આત્મોન્નતિના અસરકારક અમોઘ સાધન તરીકે માનવા મનાવવામાં આવે એ આવશ્યક છે માટે જ હું ગુરુપૂર્ણિમાની પાવન પરંપરાગત પ્રથાનો ને પૂજાપદ્ધતિનો વિરોધ નથી કરતો. એ પ્રથા જીવંત રહે ને કાયાકલ્પ પામે તો સારું લેખાય. એ જડને બદલે ચિન્મય થાય, જીવનપયોગી બની જાય.

પ્રશ્ન : આપણે કોઈને અંતરના ઊંડાણમાંથી ગુરુ માનતા હોઈએ પણ ગુરુદેવ આપણો સ્વીકાર ના કરતા હોય તો ?

ઉત્તર : તો શું થયું ? એથી કોઈ પ્રકારની ચિંતા નથી કરવાની. ગુરુદેવ આપણો સ્વીકાર કરે છે કે નથી કરતા એ એટલું અગત્યનું નથી. સૌથી અગત્યની વાત તો આપણે પોતે ગુરુદેવનો સ્વીકાર કરીએ છીએ કે નહિ તે છે. ગુરુ કોઈ દષ્ટ અથવા અદષ્ટ કારણે આપણો સ્વીકાર કરે કે ના કરે તો પણ આપણે એમનો સ્વીકાર કરીએ એટલે થયું. આપણું કાર્ય પૂરું

થાય છે. આપણને સદ્ગુરુમાં સાચી શ્રદ્ધા હોય એટલે આપણો અંતરંગ વિકાસ સહેલાઈથી થવા લાગે છે. ગુરુ એક અથવા બીજી રીતે આપણને મદદરૂપ થાય છે. ગુરુ તૈયાર નથી હોતા તો પણ પરમાત્માની પરમ પ્રબળ સનાતની શક્તિ એમના માધ્યમ દ્વારા કે અન્ય રીતે આપણી આકાંક્ષાને સંતોષીને આપણને આગળ વધારે છે. ગુરુ દ્રોણાચાર્યે એકલવ્યનો શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર ના કર્યો પરંતુ એકલવ્યે એમને સદ્ગુરુ તરીકે સ્વીકારી લીધા. એમની માટીની મૂર્તિ બનાવીને શ્રદ્ધાભક્તિપૂર્વકના પ્રયોગો પ્રારંભ્યા. તો પરિણામે એ પરમ ધનુર્વિદ્, અસ્ત્રશસ્ત્રવિશારદ બની ગયો. સંત કબીરે રામાનંદની અનિચ્છા હોવા છતાં એમનામાં ગુરુભાવ રાખ્યો. અખાએ કાશીના પ્રજ્ઞાચક્ષુ સ્વામીને સાચા દિલથી સદ્ગુરુ તરીકે, પોતાને અપનાવવામાં ના આવવા છતાં પણ સ્વીકારી લીધા. તો એનું પરિણામ કેટલું બધું આશ્ચર્યકારક અને ચમત્કારિક આવ્યું ! એવી રીતે આપણે પણ સદ્ગુરુ પ્રત્યેની શ્રદ્ધાથી પ્રેરાઈને અસાધારણ પ્રગતિ કરી શકીએ. શરત એ જ છે કે આપણે સદ્ગુરુને સંપૂર્ણપણે સ્વીકારી લેવા જોઈએ. એના સિવાય બીજું કશું જ ના બની શકે.

પ્રશ્ન : તમે કોઈના ગુરુ બનો ખરા ?

ઉત્તર : મારે કોઈના ગુરુ બનવાનું રહેતું જ નથી. જેને બનવું હોય તેણે શિષ્ય બનવાનું જ રહે છે. આગળનું કાર્ય આપોઆપ થઈ રહે છે. કોઈ કોઈનો સાચો શિષ્ય બની શકે તો એનો બેડો પાર થઈ જાય. સવાલ કોઈએ ગુરુ થવાનો નથી સ્વયં શિષ્ય બનવાનો છે.

॥ મહાત્મા ॥

પ્રશ્ન : સાંભળ્યું કે અહીં એક મોટા મહાત્મા પધાર્યા છે. એ સાંભળીને તમારા દર્શન કરવા આવ્યો છું તો કાંઈક કૃપા કરશો ?

ઉત્તર : તમે ભૂલાવામાં પડ્યા લાગો છો. મને બધા મહાત્મા કહે છે તો ખરા, પણ મહાત્માપણાને મેળવવા હું તલસું છું. હું કોઈ મોટો મહાત્મા નથી. હું તો ઈશ્વરનાં ચરણોની રજ, માત્ર પ્રેમી છું. ઈશ્વરી પ્રેમ કે મુક્તિની પાઠશાળામાં પાછલી પાટલીએ બેઠેલો વિદ્યાર્થી છું. છતાં તમારી ગુણગ્રાહકતાને લીધે મારામાંથી કાંઈ ગ્રહણ કરો તો તે જુદી વાત છે. બાકી મોટા સંત કે મહાત્માનું મિથ્યા અભિમાન ધારણ કરવાનું મને પસંદ નથી.

પ્રશ્ન : સંસારી માણસને માટે ઈશ્વરપ્રાપ્તિના માર્ગમાં આગળ ધપવા માટે નામસ્મરણની સાથે બીજું શું કરવા જેવું છે ?

ઉત્તર : સત્સંગ. એટલે કે સારા શાસ્ત્રોનું શ્રવણ-મનન-વાચન કે સંતપુરુષોનો સમાગમ. સત્યરૂપી પરમાત્મા વિશે જેમાં વર્ણન છે તેવાં શાસ્ત્રોનો સંગ એ પણ સત્સંગ છે, ને સત્યરૂપી પરમાત્માને માર્ગે જે આગળ વધ્યા છે તેવા મહાપુરુષોનો સંગ પણ સત્સંગ છે. આમાંથી જે સંતપુરુષોનો પ્રત્યક્ષ સમાગમ છે તે ખૂબ ફલદાયક છે. કેમકે સંતપુરુષો શાસ્ત્રોના સારરૂપ હોય છે. શાસ્ત્રો તૈયાર શેરડીના સાંઠા જેવાં છે. પણ સંતપુરુષો તો તૈયાર કરેલો શેરડીનો રસ છે. તેમાં માણસે કાંઈ મહેનત કરવાની નથી. શાસ્ત્રોના સિદ્ધાંતોની સંતપુરુષો સાકાર મૂર્તિ હોય છે. તેમનાં વચનમાંથી, વ્યવહારમાંથી ને પ્રત્યેક ક્રિયામાંથી શાસ્ત્રો ટપકતાં હોય છે. આવા સંતપુરુષોનો સંગ ઈશ્વરપ્રાપ્તિ માટે ખૂબ જરૂરી છે. ને તે કરવા તરફ મુક્તિમાર્ગના પ્રવાસીએ ખૂબ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

॥ संतो तथा वर्तमानपत्रो ॥

प्रश्न : संत के महात्मा अथवा आध्यात्मिक मार्गना प्रवासीअे वर्तमानपत्रो वांयवा के नहि ? घण्टा महात्माओ तेम करवानी ना पाडे छे ते विशे आप शुं कडो छे ?

उत्तर : हुं तो अेटलुं ज कहुं छुं के जे वांयवानी छ्यछा डोय तो वांयो. तेनो कोई दोष नथी. वर्तमानपत्रो वांयवामां योरी, जुगार के व्यभियार जेवुं अनिष्ट रह्युं नथी के तेनो छंकार करी शकय. वर्तमानपत्रोमां देश, दुनिया ने समाजना बनावोनी माहिती मणे छे. तेमज बीज पण ज्ञाणवा जेवी माहिती डोय छे, ते माहितीथी परिचित रहवुं सारुं छे. आपणे आध्यात्मिकताने पांगणी के अेकांगी करवी नथी. तेमज तेने जवननां बीज अंगोथी दूर लई जई 'आत्मडोटे' पोषनारी बनाववी नथी. आध्यात्मिकता अेटले जवनथी दूर जवानो मार्ग नथी, परंतु जवननी वास्तविकता ने विविधताने स्वीकारी तेनी वय्ये निर्लेप रहवानी साधना छे. आजनी स्थितिमां तमारे लोकोनी सेवा करवानी पण जरूर छे. ने ते माटे लोकोनां सुखदुःख, समाज ने देशनी समस्याओने दुनियाना प्रश्नोथी परिचित रहवानुं छे तो ज तमे लोकोनी नाड पारणी साथी औषधि आपी शको. जे अेकांतवासी छे, केवल आत्मनिष्ठ महात्मा छे, ते दुनियाना प्रश्नोथी माहितगार न रहे तो भले. जेके रहे तो सारुं छे, परंतु आवी लोकहित करनारी वस्तुनो तेने अणगमो के तिरस्कार तो न ज डोवो जेईअे.

वर्तमानपत्रो वांयवाथी यंयलता थाय छे अेवुं कोई कोई साधु पुरुषोनुं कहेवुं छे.पण ते दलील पण ठीक नथी. वर्तमानपत्रमां यंयलता थाय अेवुं वधारे भागे कांई ज नथी डोटुं, जेवुं के सिनेमा नाटकोमां डोय छे. ने ते छतां यंयलता

થાય તેવું લાગે તો તેમાં દોષ કોનો, વર્તમાનપત્રોનો કે મહાત્માઓનો જેનામાં નાની સરખી વાતથી ચંચલતા થાય તેને મહાત્મા જેવું મોટું નામ આપી જ કેમ શકાય ? તેને તો ચંચલાત્મા કહેવો જોઈએ. ને સાધારણ સાધકે પણ એવી માની લીધેલી ખોટી ચંચલતામાંથી મુક્ત થવાનું બલ મેળવવું જ જોઈએ કેમકે તેનો અંતિમ આદર્શ તો ગીતાના શબ્દોમાં જુદો જ છે. ગીતા કહે છે કે 'જેવી રીતે ભરપૂર સમુદ્રમાં જુદાંજુદાં ઝરણાં ને નદીનાળાં મળે છે, છતાં સમુદ્ર પોતાની મર્યાદા તોડતો નથી, તેવી રીતે સ્થિતપ્રજ્ઞ મહાત્મા જુદાંજુદાં પ્રસંગ કે કામનાથી ચલાયમાન કે ચંચલ ચિત્તનો થતો નથી. એટલે શરૂઆતમાં સલામતી તરીકે સાધક વર્તમાનપત્રોથી દૂર રહે તો ભલે, પણ હંમેશને માટે તેનું સમર્થન કરવું ને તેને જ પ્રોત્સાહન આપવું ઠીક નથી. આધ્યાત્મિક પુરુષોએ દેશ ને દુનિયાથી પોતાનો સંબંધ કાપી નાખવાનો નથી. પણ દેશ ને દુનિયાને કામ આવવાનું છે. તેવી રીતે આધ્યાત્મિક પુરુષો કામ કરશે ત્યારે જ દુનિયા આધ્યાત્મિકતાને સન્માનનીય ને જરૂરી માનશે.'

પ્રશ્ન : પાકનો નાશ કરનારાં તીડ, ઉંદર, વાંદરાં વગેરેને મારવાં કે નહીં ? માત્ર કરડવા આવે તો તેને મારવાં કે કરડવાં દેવાં ?

ઉત્તર : બંને પ્રશ્નો એકી સાથે જ લઉં છું. ત્રણ વસ્તુનો વિચાર કરવાનો છે. એમાં બે શક્યતાઓ ને છેલ્લે ત્રીજો નિર્ણય છે. તીડ ને વાંદરાંથી પાકને જે નુકશાન થાય છે તે સહન કરવા તૈયાર છો ? અથવા તો સાપ કરડે તેથી જે પરિણામ નીપજે તે ભોગવવા તૈયાર છો ? અથવા તો તે બધાનું હૃદયપરિવર્તન કરી તેમની હિંસકવૃત્તિને પરાજીત કરવાની શક્તિ છે ? આમાંથી કોઈપણ વસ્તુની હા હોય તો તેમને મારવાની જરૂર નથી. પણ

જો ના હોય તો તમારે તેમની હિંસા કરવી જ રહી. તે એક ફરજ બને છે. અલબત્ત, તેવી હિંસા રક્ષા માટે જ છે એ ભૂલવાનું નથી. અને હિંસા વિના તમે તેમનાથી છૂટકારો મેળવી શકતા હો તો મેળવવા પ્રયાસ કરવાનો છે. બાકી તમારી હિંસા અહિંસાની ફિલસૂફી જીવનની શક્તિ ને વાસ્તવિકતા પર રચાયેલી હોવી જોઈએ. જે ફિલસૂફી રક્ષા માટે યુદ્ધની ફરજ સ્વીકારે છે તે ફિલસૂફી હિંસાનો સિદ્ધાંત પણ સ્વીકારી ચૂકી છે. ને દુનિયા સ્થિતપ્રજ્ઞ દશા કે મહાત્મા પદે પહોંચી નથી ત્યાં લગી તે સિદ્ધાંત કાયમ જ રહેવાનો છે.

*

॥ ઈશ્વરનું દર્શન ॥

જિજ્ઞાસુ : આ જમાનામાં કોઈને ઈશ્વરનું દર્શન થઈ શકે ખરું ?

જવાબ : ઈશ્વરનું દર્શન થઈ શકે છે. આ જમાનામાં પણ. તેમાં કોઈ કાળ, યુગ કે જમાનો આડે આવતો. પરંતુ આ ઘોર કલિકાળ છે. અંદર રહીને શ્વાસ લીધા સિવાય છૂટકો નથી. એ શ્વાસ લેવાનું કામ આપણે માટે મારક ના થાય પણ તારક થાય ને દુઃખદાયક થવાને બદલે સુખકારક બની જાય એનું ધ્યાન રાખીએ તો નકામી અને વધારે પડતી ચિંતા કરવાનું કે ભય પામવાનું કોઈ કારણ નહીં રહે.

જિજ્ઞાસુ : તમે જે કહો છો તે વાત લાગે છે તો સાચી, તેને સાંભળવામાં આનંદ આવે છે એ પણ સાચું, પરંતુ વાસ્તવિકતાની ધરતી પર પગ મૂકીએ છીએ ત્યારે જરાક નાહિંમત બની જઈએ છીએ.

જવાબ : નાહિંમત શા માટે બનવું જોઈએ ?

જિજ્ઞાસુ : વાતાવરણ એટલું બધું વિરોધી, વિપરીત અને વિષમય હોય છે કે નાહિંમત ના બનવું હોય તો પણ બનવું પડે. કેટલીક વાર તો એમાંથી માર્ગ કાઢવાનું જ મુશ્કેલ બની જાય.

જવાબ : તો પણ એને લીધે નાહિંમત બનવાનું બરાબર નથી. વિવેક, હિંમત, ધીરજ, વારંવારના પ્રયત્નો ને પ્રાર્થના દ્વારા એમાંથી શાંતિપૂર્વક માર્ગ કાઢવાનો પ્રયાસ કરો તો છેવટે વહેલા કે મોડા, ઓછા કે વધુ પ્રમાણમાં સફળ થશો. આજ સુધી તમારા જેવા કેટલાયે સાધકોએ એવી રીતે સફળતા મેળવી છે.

જિજ્ઞાસુ : ઈશ્વરદર્શન કરી ચૂકેલા કોઈ પુરુષો અત્યારે હયાત હશે ખરા ?

જવાબ : છે.

જિજ્ઞાસુ : તેમના દર્શન સમાગમનો લાભ અમારા જેવા માણસોને મળી શકે ?

જવાબ : શા માટે ના મળી શકે ? સૌ કોઈને મળી શકે.

જિજ્ઞાસુ : તેને માટે મુખ્યત્વે શું કરવું જોઈએ ?

જવાબ : તેમને મળવાની ને તેમનો લાભ ઉઠાવવાની ઉત્કટ ઈચ્છા સેવવી જોઈએ. તે ઈચ્છાની પૂર્તિને માટે ઈશ્વરને સાચા દિલથી પ્રાર્થના પણ કરવી જોઈએ.

જિજ્ઞાસુ : તે ઉપરાંત બીજું કાંઈ ?

જવાબ : એટલું પૂરતું છે. પરંતુ એક વાત ખાસ યાદ રાખવાની છે કે એવા પુરુષો તમને મળે કે ના મળે તો પણ તેમની રાહ જોઈને બેસી રહેવાને બદલે તમારી જાતનું ઘડતર કરીને તમારે પોતે ઈશ્વરની વધારે ને વધારે પાસે પહોંચવાને માટે પ્રયાસ કરવો જોઈએ. તમે જે સ્વસ્થતા ને શાંતિની અભિલાષા રાખો છો તે સ્વસ્થતા ને શાંતિ તમને ત્યારે જ

એપ્રિલ : ૨૦૨૪ **૩૯**

અથવા તેવી રીતે જ મળી શકશે. મહાપુરુષોનાં દર્શન સમાગમનો લાભ મેળવીને પણ છેવટે તો તમારે તમારી જાતનો વિકાસ જ સાધવાનો છે.

જિજ્ઞાસુ : એવા ઈશ્વરદર્શી, ઈશ્વરના કૃપાપાત્ર મહાપુરુષો આપણી ઉપર કૃપા કરીને આપણે જે ઈચ્છીએ તે બધું આપી ના દે ? એ આપણને ઈશ્વરનું દર્શન કે સમાધિની પ્રાપ્તિ ના કરાવે ?

જવાબ : એમણે એવું શા માટે કરાવવું જોઈએ ?

જિજ્ઞાસુ : આપણી ઉપર કૃપા કરવા.

જવાબ : પરંતુ એવી કૃપા એ શા માટે કરે ? એમને એવી કૃપા કરવા પ્રેરિત કરવા માટે તમારી અંદર કશીક યોગ્યતા તો જોઈએ ને ?

જિજ્ઞાસુ : રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવે વિવેકાનંદ પર કૃપા કરીને એમને જગદંબાનું દર્શન નહોતું કરાવ્યું અને સમાધિ અવસ્થાનો અલૌકિક અનુભવ પણ નહોતો આપ્યો ? એવી રીતે એવા મહાપુરુષ આપણા મસ્તક પર હાથ મૂકે તો બેડો પાર થઈ જાય, દર્શન થાય, સમાધિ મળી જાય ને જુદી જુદી સિદ્ધિઓ પણ સાંપડી જાય. સાધનાની કશી કડાકૂટ જ ના રહે. સીધા જ સાતમી ભૂમિકાએ પહોંચી જવાય.

જવાબ : પરંતુ એવા કોઈક પ્રતાપી કે દૈવી મહાપુરુષ તમને મળે ને તમારા મસ્તક પર હાથ મૂકે ત્યારે ને ? તમે એવા મહાપુરુષની માહિતી એટલા માટે જ મેળવવા માગતા લાગો છો. પરંતુ તમારી યોગ્યતા વગર એ કેવી રીતે મળશે ? ને ધારો કે મળશે તો પણ મદદ કરવા તૈયાર થશે એવું થોડું છે ? એ તમારા મસ્તક પર હાથ મૂકશે તો તમને સમાધિ થશે અને એ સમાધિને તમે જીરવી શકશો એવું પણ ના માની લેતા. તમે વિવેકાનંદની ને રામકૃષ્ણદેવની વાત કરો. પરંતુ વિવેકાનંદ પર

રામકૃષ્ણદેવની એટલી બધી કૃપા શા માટે થઈ શકી તે તો વિચારો. વિવેકાનંદની યોગ્યતા કેટલી બધી વિરાટ હતી ? એમના પૂર્વ જન્મના ને ચાલુ જન્મના સંસ્કારો કેટલા બધા મહાન હતા ! રામકૃષ્ણદેવે એમને માટે કેવા સુંદર સારવાહી શબ્દો ઉચ્ચારેલા ? માટે જ એમણે કૃપા કરી ને વિવેકાનંદ એ કૃપાને જીરવી શક્યા. પરંતુ રામકૃષ્ણદેવના બીજા ભક્ત મથુરબાબુનું શું થયું ? રામકૃષ્ણદેવે એમની પ્રાર્થનાથી એમના માથે હાથ મૂક્યો તો એ સહન ના કરી શકવાથી બૂમ પાડી ઊઠ્યા. માટે કશું જ લેશ પણ પ્રયત્ન કર્યા વિના, થોડાક પણ અધિકારને પ્રાપ્ત કર્યા વિના એમને એમ મેળવવાની લાલસા ના રાખો. એવી લાલસા રાખવાને બદલે વધારે ને વધારે યોગ્યતાને તૈયાર કરો એ જ સારું છે.

*

॥ જપ વિશે ॥

પ્રશ્ન : જપ સાથે ધ્યાન થાય ખરું ?

ઉત્તર : જરૂર થાય. જપ બે રીતે કરી શકાય છે. એક તો કેવળ મંત્રનું રટણ કરતાં કરતાં ને બીજું મંત્રના રટણ સાથે, આંખ મીંચીને, કોઈ સ્વરૂપનું ધ્યાન કરતાં કરતાં.

પ્રશ્ન : એવી રીતે કરવાથી કોઈ વિશેષ લાભ ખરો ?

ઉત્તર : લાભ કેમ નહિ ? એકલા જપ કરવાથી મનને સ્થિર કે શાંત કરવાનું કામ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. પરંતુ જપ જો ધ્યાનથી કરવામાં આવે, તો મન જલદી એકાગ્ર કે શાંત થાય છે. કેમકે મનનો એક ભાગ જપ કરવામાં ને બીજો ભાગ કોઈ સ્વરૂપના ધ્યાનમાં લાગેલો રહે છે. એટલે બહારના વિષયોમાં મનને ભટકવાનો વખત બહુ ઓછો રહે છે. એ પદ્ધતિથી મન વધારે સહેલાઈથી સ્થિર થઈ શકે છે.

એપ્રિલ : ૨૦૨૪

૪૧

પ્રશ્ન : જપ કરતી વખતે ક્યી વસ્તુનું ધ્યાન કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર : એને માટે કોઈ એક નિયમ નથી. દરેકે પોતાની રુચિ કે રસવૃત્તિ પ્રમાણે પસંદગી કરવાનું કોઈ કારણથી શક્ય ના હોય, તો કોઈ અનુભવી પુરુષની સલાહ લેવી જોઈએ. ઈશ્વરના કોઈપણ સ્વરૂપનું ધ્યાન કરી શકાય છે. કોઈ દેવી, દેવતા કે અવતારી પુરુષ અથવા સંતનું ધ્યાન કરી શકાય છે. જ્યોતિ કે કમળનું ધ્યાન કરી શકાય છે. અને એવી કોઈપણ વસ્તુનું ધ્યાન ના કરવું હોય તો જપ કરતી વખતે મનની વૃત્તિને હૃદય કે બે ભ્રમરની મધ્યમાં જોડી શકાય છે. એ પણ ધ્યાનનો જ એક પ્રકાર છે. પરંતુ જે પણ પદ્ધતિને પસંદ કરવામાં આવે, તેને વફાદાર રહીને છેવટ સુધી વળગી રહેવું જોઈએ. જપ ને ધ્યાનની પદ્ધતિને વારંવાર બદલ્યા કરવાથી, ધારેલો લાભ થવામાં વિલંબ થાય છે.

પ્રશ્ન : જપ અથવા મંત્ર કોઈ ગુરુ પાસેથી જ લેવો જોઈએ; બરાબર છે ?

ઉત્તર : દરેક વખતે બરાબર નથી. જેને કોઈ ગુરુની મદદ મળે છે, તે ગુરુ પાસેથી લઈ શકે છે. પરંતુ જેને ગુરુની પ્રાપ્તિ કોઈ કારણથી નથી થઈ, તેણે શું બગાસાં ખાતાં બેસી રહેવું ? ને પોતાના કલ્યાણ માટે કાંઈ જ ના કરવું ? જીવન મહામૂલ્યવાન છે. તેની પળે પળ કીંમતી છે. તેને વેડફી દેવી બરાબર નથી. એટલે જે ઠીક લાગે તે મંત્રને પસંદ કરીને જપ કરવાનું શરૂ કરવું જોઈએ. જેને કોઈ બહારના ગુરુ નથી મળ્યા, તેના હૃદયમાં પણ પરમાત્મારૂપી ગુરુ તો રહેલા જ છે. તેના પર વિશ્વાસ રાખીને જે આગળ વધશે, તેને તે જરૂરી મદદ જરૂર કરશે, ને પ્રકાશ બતાવશે માટે ગુરુની રાહ જોઈને બેસી ના રહેવું. આવી રીતે બેસી રહીને વખત બગાડવાનો કોઈ જ અર્થ નથી.

પ્રશ્ન : જે મંત્ર ગુરુની પાસેથી ના લીધો હોય તે ફળે ખરો ?

ઉત્તર : એવી શંકા જ ના કરો. તમારો મંત્ર ગુરુના ગુરુ ઈશ્વર પાસેથી મળેલો છે એમ માનીને વિશ્વાસ તથા પ્રેમપૂર્વક તેનું રટણ ચાલુ રાખો. યાદ રાખો કે પ્રેમ ને વિશ્વાસ ફળે છે, ને તેથી ઈશ્વરની કૃપા સહેજે થઈ રહે છે. માટે મનને ડગાવનારી આશંકાને વિવેકની મદદથી કાયમને માટે હાંકી કાઢો.

પ્રશ્ન : જપ કેટલી જાતના કહેવાય છે ?

ઉત્તર : જપના મુખ્ય પ્રકાર ત્રણ કહેવાય છે. વાચિક જપ, ઉપાંશુ જપ, ને માનસિક જપ.

પ્રશ્ન : એ ત્રણે વિશે ઉડતો ખ્યાલ આપી શકશો ?

ઉત્તર : જરૂર. જ્યારે જપ હોઠથી બોલાય છે ને બીજા સાંભળી શકે એવી રીતે બોલાય છે, ત્યારે તે જપ વાચિક કહેવાય છે. જ્યારે હોઠથી બોલાય છે, પરંતુ કોઈ બીજું સાંભળી શકે નહિ એ રીતે બોલાય છે. અથવા તો શાંતિપૂર્વક બોલાય છે, ત્યારે તે જપ ઉપાંશુ જપ કહેવાય છે. ને જ્યારે હોઠ પણ હાલતા નથી, અને જપ કેવળ મનોમન કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે જપને માનસિક જપ કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : એ ત્રણે જાતના જપમાં શ્રેષ્ઠ જપ કયો ?

ઉત્તર : ત્રણે જાતના જપ શ્રેષ્ઠ તથા ઉપયોગી ને ધારેલું ફળ આપનારાં છે. એથી એમનામાં કયો જપ શ્રેષ્ઠ છે ને કયો કનિષ્ઠ છે, એ પ્રશ્ન જ નકામો છે. આ ત્રણે જાતના જપ, સાચા અર્થમાં જો વિચારીએ તો, વિકાસને માટે મદદરૂપ એવા ત્રણ ક્રમ માત્ર છે. એટલે કે ત્રણે એકમેકના પૂરક છે.

પ્રશ્ન : તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર : સાધારણ રીતે શરૂઆતમાં સાધક વાચિક જપનો આધાર લે છે. એટલે કે તે હોઠથી બોલીને જપ કરે છે. કેમકે
એપ્રિલ : ૨૦૨૪

મન સ્વાભાવિક રીતે જ ચંચલ હોવાથી આંખ બંધ કરીને, તેને સીધું જ માનસિક જપમાં લગાડવાનું કામ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. મનને ધીમે ધીમે તાલીમ આપીને જપમાં જોડવું પડે છે. એટલા માટે, શરૂઆત કરનાર સાધક હોઠે બોલીને જો જપ કરે તો બીજા વિચારો ઓછા આવે છે, મનની ચંચળતા આપોઆપ ઓછી થાય છે, અને એકાગ્રતા સહેલાઈથી સાધી શકાય છે. એવી રીતે કેટલાક વખત લગી અભ્યાસ કર્યા પછી, વાચિકને બદલે ઉપાંશુ જપ કરવા, અને છેવટે માનસિક જપનો આધાર લેવો. એમ કરવાથી મનને સ્થિર કરવાનું કામ ઘણું સહેલું થઈ પડશે. સાધકે આવી રીતે ક્રમે ક્રમે કે પદ્ધતિસર જપ કરવાને બદલે, શરૂઆતથી જ માનસિક જપ કરવા માંડે છે, ને પછી ફરિયાદ કરે છે કે મન સ્થિર થતું નથી. તેમાં જપનો દોષ નથી. પણ તેમની પદ્ધતિનો જ દોષ છે. જે છેવટે કરવાના છે તે જાતના જપ પહેલાં કરવામાં આવે તો મન એ અવસ્થાથી ટેવાયેલું ના હોવાથી, મુશ્કેલી ઊભી થાય જ. સાંકળના ત્રણ અંકોડાની જેમ, આ ત્રણે જપ એકમેકને મદદરૂપ છે. એમ સમજીને વારાફરતી એમનો આધાર લેવાય તો કામ સહેલું થઈ જાય.

*

॥ જપમાં વિકાસ ॥

પ્રશ્ન : જપમાં આગળ વધ્યા એવું ક્યારે કહેવાય ?

ઉત્તર : જપ કરતાં કરતાં એટલી બધી એકાગ્રતા થઈ જાય કે મન બીજે ક્યાંય જાય જ નહિ, જપમાં જ રોકાઈ જાય, અને એટલો બધો આનંદ આવે કે વાત નહિ. બીજું બધું જ ભૂલાઈ જાય. જે સ્થાનમાં બેઠા હોઈએ તે સ્થાન, કાળ, ને પોતાનું શરીર પણ, એવી દશાની પ્રાપ્તિ થાય, અને એ દશા સ્વાભાવિક કે

સહજ બની જાય, ત્યારે જપની સાધનામાં આગળ વધ્યા એવું કહેવાય છે.

પ્રશ્ન : એ સિવાય બીજું કોઈ લક્ષણ છે ખરું ?

ઉત્તર : કેમ નહીં ? જપ કરતાં કરતાં મન જ્યારે નિર્મળ થાય છે, ત્યારે એની અંદર પરમાત્માને માટેના પરમ પ્રેમનું પ્રાકટ્ય થાય છે. એ પ્રેમનો પ્રવાહ પછીથી સાધકના પ્રત્યેક પરમાણુમાંથી વહેવા માંડે છે. પછી તો જપ કરતાંવેંત એનું અંતર એક પ્રકારના અવર્ણનીય આનંદથી નાચી ઊઠે છે. એને રોમાંચ થાય છે, ને પ્રેમાશ્રુ આવે છે. જપ કરતી વખતે એ ઊંડા ભાવમાં ડૂબી જાય છે. કેટલીકવાર તો શરીરની સંજ્ઞા કે બાહ્ય ચેતના ભૂલી જવાથી, જપ કરવાનું કામ પણ એકાએક અટકી પડે છે. એ દશામાં કેટલોક વખત વીતી જાય છે, તેની ખબર પણ નથી પડતી. એ પણ જપમાં પ્રગતિ કર્યાનું મહત્ત્વનું લક્ષણ છે. અલબત્ત, એ જડતા, પ્રમાદ, આળસ કે ઊંઘની નિશાની નથી. પરંતુ પ્રેમ અથવા તો એકાગ્રતાને પરિણામે પ્રાપ્ત થતા વિકાસની એ નિશાની શાસ્ત્રીય પરિભાષામાં યોગનિદ્રાને નામે પણ ઓળખવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : જપ કરીને કોઈ કોઈ સાધકો કોઈ દુન્યવી વસ્તુની સિદ્ધિ કરે છે એ સાચું છે ?

ઉત્તર : કેટલેક અંશે એ સાચું છે. એવા જપને અનુષ્ઠાન પણ કહેવામાં આવે છે. કેટલાક સાધકો બીજાને માટે પણ જપ કે અનુષ્ઠાન કરતા હોય છે. એથી કોઈ કોઈવાર ધાર્યા લાભ થાય છે પણ ખરા. છતાં પણ એવાં અનુષ્ઠાન આત્મવિકાસની દૃષ્ટિએ બહુ આવકારદાયક નથી. જીવન બહુ ટૂંકું છે, ઝડપી છે, ને કરવાનું કામ ઘણું મોટું છે. એટલા માટે સમજુ સાધકોએ બીજી બધી જ આવડતોમાંથી મનને પાછું વાળી લઈ, પરમાત્માનો જ

સાક્ષાત્કાર કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઈએ. એ જ સિદ્ધિ-પરમાત્માના સાક્ષાત્કારની સિદ્ધિ-સૌથી કીમતી છે, મહત્વની છે, મંગલમય છે, ને એને સાધવાથી જ પરમશક્તિ મળી શકે છે. એ સદાય યાદ રાખવાનું છે.

॥ જપના લાભ ॥

પ્રશ્ન : અભેદ દર્શન કહે છે તે એ જ છે ?

ઉત્તર : અભેદ દર્શન, સમ્યક દર્શન, સર્વાત્મ દર્શન, બધું એક જ અને એ જ છે. નામ જુદાં પણ વાત એક. ભાષા ભિન્ન પણ ભાવ એક.

પ્રશ્ન : જપથી થતા લાભ કયી કયી જાતના છે ?

ઉત્તર : સૌથી પહેલો લાભ તે ચિત્તની સ્થિરતા અથવા એકાગ્રતાનો છે. તમે જાણો છો કે ચિત્તની વૃત્તિઓ રાત ને દિવસ બહારના પદાર્થો કે વિષયોમાં દોડ્યા જ કરે છે. એ બધી વૃત્તિઓને એકાગ્ર કરવાનું કામ કપરું છે. જપ એમાં કીમતી મદદ કરે છે. વારંવાર એક મંત્રનો જપ કરવાથી મન એ મંત્ર પર એકાગ્ર થતું જાય છે. છેવટે એવી અવસ્થા આવે છે કે મન એ મંત્રના રટણ સિવાયનું બીજું બધું જ ભૂલી જાય છે. મંત્રના જપમાં એ એટલું બધું જોડાઈ જાય છે કે તલ્લીન બની જાય છે કે વાત નહિ. કોઈ મહોત્સવમાં શામેલ થયું હોય એવી એની દશા થાય છે. લાંબે વખતે જપ કરતાં કરતાં શરીરનું ભાન પણ ભૂલાઈ જાય છે. એ અવસ્થા આપોઆપ જ આવી મળે છે. જ્યાં સુધી એવી અલૌકિક અવસ્થાની અનુભૂતિ ના થાય અને મન સપાટી પર તર્યા કરે તથા બહારની વસ્તીઓમાં દોડ્યા કરે ત્યાં સુધી જપ કાચા છે અથવા તો છેક જ પ્રાથમિક દશામાં છે એમ

સમજી લેવું. સમજી લઈને પછી નિરાશ થઈને બેસી ના રહેવું પરંતુ મનની સ્થિરતા વધે તે માટે પ્રયાસ કરવો. તો જ આગળ વધી શકાય. જપનો લાભ પણ ત્યારે જ મેળવી શકાય.

પ્રશ્ન : જપનો એક લાભ સમજાયો. હવે બીજો લાભ કયો છે તે કહી બતાવશો ?

ઉત્તર : જરૂર. તમને કહેવા માટે તૈયાર થઈને બેઠો છું. જપનો બીજો લાભ પણ એટલો જ અગત્યનો છે. જેના જપ કરવામાં આવે છે તેના જપ યાંત્રિક રીતે નથી કરવાના, પરંતુ સમજપૂર્વક કરવાના છે. એવી રીતે કરવામાં આવે તો જ જીવનનું જરૂરી પરિવર્તન થઈ શકે. દાખલા તરીકે ધારો કે તમે શ્રીરામના જપ કરી રહ્યા છો, તો 'રામ રામ' એવું પોપટ પારાયણ કરવાને બદલે રામની વિશેષતાઓનો વિચાર કરો, અને તેમને તમારા જીવનમાં ઉતારવાની કોશિશ કરો. તો રામના જપ વધારે ઉપયોગી કે સાર્થક થશે.

પ્રશ્ન : રામની વિશેષતાઓ એટલે ?

ઉત્તર : રામની વિશેષતાઓ એટલે રામના જીવનના વિશેષ, આદરણીય અથવા અનુકરણીય ગુણો. તે ગુણોને યાદ કરીને, એક મહાન આદર્શરૂપે, નજર સામે રાખવાના છે. એટલું જ નહિ, પરંતુ એમને આત્મસાત્ કરવા બનતા બધા જ પ્રયાસો કરવાના છે. રામની માતા, પિતા, ગુરુ, તથા ભાઈઓ તરફની પ્રીતિ કે ભક્તિ સાધારણ કહેવાતા જીવો કે મનુષ્યોને માટેની પણ લાગણી, દુષ્ટોનું દમન કરવાની શક્તિ, નીતિ, ધર્મનિષ્ઠા, એકપત્નીવ્રતની ભાવના અને તેવી બીજી વિશેષતાઓને જીવનમાં વણી લેવામાં આવે, તો જીવન જુદી જાતનું જ બની જાય. રામ કેવળ જીભ પર, મસ્તકમાં, કે માળાના મણકામાં જ રહેવાને બદલે, જીવનના પ્રત્યેક પાસામાં

ફરી વળે. આપણા અસ્તિત્વના અણુએ અણુમાં આવિભાવિ પામે. અને જપનો એક જડ વિષય જ રહેવાને બદલે, જીવનનું એક પ્રેરક બળ બની જાય. એ રીતે કેટલો બધો અમુલ્ય લાભ થાય ! કોઈપણ જપના સંબંધમાં આ રીતે સમજી લેવાનું છે. પછી તે જપ કૃષ્ણનો હોય, શંકરનો હોય, દેવીનો હોય, હનુમાનનો હોય, ગાયત્રી કે ઓમકારનો હોય, કે કોઈ બીજો હોય. દરેક જપ આ રીતે કરવામાં આવે તો, જીવનમાં એક પ્રકારની અસાધારણ ક્રાંતિ કરી શકે છે. એ ક્રાંતિને લીધે જ એનું મહત્ત્વ છે. એને જ આપણે જપનો બીજો લાભ કહીએ છીએ.

પ્રશ્ન : ધારો કે એવી અવસ્થાની અનુભૂતિ થતી હોય, તો પછી વિકાસને માટે બીજું કાંઈ શેષ રહે છે ?

ઉત્તર : જરૂર શેષ રહે છે. તલ્લીનતા કે એકાગ્રતાની એ અવસ્થા અત્યંત આવકારદાયક અને ઉત્તમ હોવા છતાં પણ, સર્વોત્તમ કે છેવટની નથી, એનું ધ્યાન રાખવાનું છે. એને જો છેવટની માની લેવામાં આવશે, તો સાધકનો આગળનો વિકાસ અટકી જશે. યાદ રાખો કે જીવનની ધન્યતા કે સંપૂર્ણતાને માટે સાધકે મન ને બુદ્ધિથી અતીત પ્રદેશમાં પહોંચવાનું છે. મતલબ કે એણે અતીન્દ્રિય ભૂમિકાની પ્રાપ્તિ કરવાની છે. એને અતીન્દ્રિય ભૂમિકા કહો કે આત્મલીન ભૂમિકા કહો, બધું એક જ છે. યોગની પરિભાષામાં એને સમાધિ કહે છે. સાધકનું મન એ વખતે પરમાત્મતત્ત્વમાં ડૂબી જાય છે, ને શરીરનું ભાન સંપૂર્ણપણે ભૂલી જવાય છે. એ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ તમે કરી શક્યા છો ? જો કરી શક્યા હો, તો સાધનામાં ખૂબખૂબ આગળ વધી ગયા છો, એમ સમજી લેજો, ને જો એ અવસ્થાની પ્રાપ્તિ ન કરી શક્યા હો, તો એની અનુભૂતિ માટે નિરંતર, નિયમિત, ને ઉત્સાહપૂર્વક પુરુષાર્થ કરો. ઈશ્વર તમને જરૂર સફળ કરશે. જીવનની કૃતાર્થતા એ વિના અધૂરી જ રહી જશે, ને સાધનાની

સંપૂર્ણતા પણ.

પ્રશ્ન : ભક્તિમાર્ગના સાધકને માટે ?

ઉત્તર : ભક્તિમાર્ગના સાધકને પણ તલ્લીનતાની જરૂર તો પડશે જ—પરંતુ એની સાથે સાથે એણે પરમાત્માને માટેનો પ્રેમ જગાવવો પડશે, ને છેવટે પરમાત્માનું દર્શન કરવું પડશે. સમાધિની ઈચ્છા એને નહિ હોય છતાં પણ, પરમાત્માના પ્રેમની પ્રબળતાને લીધે, એ ભાવસમાધિનો અનુભવ જરૂર કરશે.

પ્રશ્ન : જપના મુખ્ય બે લાભ તો કહી બતાવ્યા તે સમજાયા પણ ખરા. હવે એના બીજા ત્રણ લાભો વિશે કહેવાની કૃપા કરશો ?

ઉત્તર : જપ કરવાથી જેમ મનની એકાગ્રતા સધાય છે, અને જેના જપ કરવામાં આવે છે તેની અંદર રહેલા વિશેષ ગુણોથી સંપન્ન બને છે, તેમ ધીરે ધીરે પ્રેમ પણ પેદા થાય છે. જેના જપ કરવામાં આવે છે તેનાં દર્શન કે સાક્ષાત્કારની ઈચ્છા થાય છે. અને એ ઈચ્છા ક્રમે ક્રમે બળવત્તર બનીને આતુરતામાં પરિણમે છે. એવો પ્રેમ બહુ લાંબે વખતે પ્રકટ થાય છે. અને જ્યારે પ્રકટ થાય છે, ત્યારે સાધકની રુચિ ને વૃત્તિ બદલાઈ જાય છે. એમાં આકાશ ને પાતાળનું પરિવર્તન આવી જાય છે. એનું અંતર ઈશ્વરના અનુરાગથી આપ્લાવિત બને છે, એમાં ઈશ્વર વિના બીજું કંઈ જ નથી રહેતું. ઈશ્વરને માટે એ બેચેન બની જાય છે. પરિણામે ઈશ્વરસ્મરણ કે, જપ કરતી વખતે એની આંખમાંથી આંસુ ટપકે છે તથા શરીરે કંપ ને રોમાંચ થાય છે. ઈશ્વરના ગુણાનુવાદ વિના બીજું કશું સાંભળવાનું એને નથી ગમતું. વાતો કરવાનો પ્રસંગ આવે તો પણ, વધારે ભાગે ઈશ્વરવિષયક વાતો કરવાનું જ ગમે છે. ઈશ્વરનું દર્શન વહેલી તકે થાય એ જ એનું લક્ષ્ય બની રહે છે. એ રીતે પરમ પ્રેમભાવના પ્રાકટ્યથી એનું

એપ્રિલ : ૨૦૨૪

૪૯

સમસ્ત જીવન ભરાઈ જાય છે. જપ સૌથી પહેલાં હૃદયશુદ્ધિ સાધીને આવો અસાધારણ ઉત્કટ પ્રેમ પેદા કરે છે. એમાં જ એની મહત્તા છે.

પ્રશ્ન : એવો ઉત્કટ પ્રેમ પેદા થાય તો સાંસારિક કર્મો કે વ્યવહાર થઈ શકે ખરો ?

ઉત્તર : પરમાત્માને માટેનો એવો ઉત્કટ પ્રેમ પેદા થશે એટલે સાંસારિક કર્મો આપોઆપ છૂટી જશે. કર્મો કરવાનું મન જ નહિ થાય. તમારું એક માત્ર લક્ષ્ય પરમાત્માની પ્રાપ્તિનું જ રહેશે. છતાં પણ યાદ રાખો કે એ દશા બહુ મોડી આવશે. ત્યાં સુધી કર્મો થયાં કરશે, ને ઈશ્વરસ્મરણ પણ ચાલુ રહેશે.

પ્રશ્ન : એવા એમના પ્રાકટ્ય પછી શું થશે ?

ઉત્તર : ઈશ્વરનું દર્શન, એવો ઉત્કટ પ્રેમ જ ઈશ્વરના દર્શન માટેની મૂલ્યવાન સામગ્રીરૂપ થઈ પડશે. સૂર્યોદય પહેલાંની ઉષા જેવો એ પ્રેમ, છેવટે ઈશ્વરના સાક્ષાત્કારરૂપી સૂર્યનારાયણનું દર્શન કરાવી દેશે એ ચોક્કસ છે. અને ઈશ્વરનું દર્શન થશે પછી બાકી શું રહેશે ? પછી તો શાંતિ થઈ રહેશે. એક પ્રકારના અવર્ણનીય ઊંડા આનંદની અનુભૂતિ થશે, ને બધી જાતનું દુઃખદર્દ દૂર થઈને જીવન કાયમ માટે ધન્ય બનશે.

પ્રશ્ન : ઈશ્વરદર્શનની અલૌકિક અવસ્થાએ પહોંચ્યા પછી સેવાના ક્ષેત્રમાં પડી શકાય ખરું ?

ઉત્તર : ઈશ્વરની ઈચ્છા હોય તો જરૂર પડી શકાય. એવી અવસ્થાએ પહોંચ્યા પછી જે સેવા થાય છે તે વધારે વિશાળ, સંગીન, દીર્ઘાયુષી, રાગદ્વેષથી રહિત, અથવા તો અનાસક્ત ભાવે થાય છે. એની અંદર કે બહાર, આગળ કે પાછળ, કર્તાપણાના અહંકારનો છાંટો સરખો પણ નથી હોતો. પરિણામે તે સેવા બંધનકારક નથી થતી. સંસારની પ્રત્યેક વસ્તુ કે

વ્યક્તિમાં ઈશ્વરનો વાસ છે એવું સ્પષ્ટ રીતે અનુભવીને, ઈશ્વરના હાથમાં હથિયાર બનીને, ઈશ્વરની પ્રસન્નતા માટે, એક યજ્ઞભાવથી પ્રેરાઈને, એ સેવા થતી હોય છે. વિશ્વમાં જે મહાપુરુષો, સાક્ષાત્કારી આત્માઓ, કે ધર્મધુરંધરો થઈ ગયા છે, તેમની સેવા એવી જ હતી.

॥ જપમાં એકાગ્રતા માટે ॥

પ્રશ્ન : જપ કરતી વખતે મન દોડાદોડ કરે છે, તો તેને એકાગ્ર કરવા માટે શું કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર : મનની સાચી એકાગ્રતા તો ત્યારે જ થઈ શકે કે જ્યારે મન સાત્ત્વિક થાય, અથવા તો દૈવી સંપત્તિથી સંપન્ન બની જાય, અથવા તો જ્યારે ઈશ્વરના પ્રેમથી ઉભરાઈ જાય-એવી યોગ્યતાની કમી હોવાથી જ, મન સ્થિર, એકાગ્ર અથવા તો શાંત થઈ શકતું નથી. એટલે એકાગ્રતાની ફરિયાદ દૂર કરવા માટે, એ યોગ્યતાને પેદા કરવાની તથા વધારવાની જરૂર છે.

પ્રશ્ન : એ વાત તો બરાબર છે. પરંતુ જપ કરતી વખતે મનને વશ કરવામાં મદદ મળે તેવાં બીજાં કોઈ સાધનો છે ખરાં ? એવી કોઈ પદ્ધતિ કે ક્રિયા જે એકાગ્રતાને ઉપયોગી થઈ શકે, તેની સૂચના મળી શકશે ?

ઉત્તર : જપ કરતી વખતે મનને વશ કરવામાં મદદ મળે તેવી પદ્ધતિ કે પ્રક્રિયા પૂછતા હો, તો તે આ રહી :

પહેલી પદ્ધતિ શ્વાસ સાથે જપ કરવાની છે. આસન પર બેસીને જપ કરતી વખતે શ્વાસની ગતિનું ધ્યાન રાખો, અને એની સાથે જપ કરો. શ્વાસને ધીરે ધીરે અંદર લો. તથા તે વખતે એક મંત્ર બોલો, ને શ્વાસને બહાર કાઢતી વખતે બીજો મંત્ર

બોલો, તે રીતે કોઈપણ પ્રકારની ઉતાવળ વિના, ધીમે ધીમે શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા સાથે મંત્રના જપ કરવાનું ચાલુ રાખો. મંત્ર નાનો હોય તો તો હરકત જ નથી. પરંતુ જો મોટો હોય તો તેના વિભાગ કરીને તેના જપ કરો. એમ કરવાથી ઘણી સરળતા થશે.

બીજી પદ્ધતિ વાચિક જપ કરવાની છે. જપ કરતી વખતે તદ્દન મૂંગા રહેવાને બદલે, બહુ જોરથી નહિ, પણ તમે જ સાંભળી શકો એ રીતે, બોલીને જપ કરો. બોલીને થતા જપ એટલા બધા વેગથી ના થવા જોઈએ, કે અસ્પષ્ટ અથવા અશુદ્ધ બની જાય. જે બોલીએ તે સમજપૂર્વક અને શુદ્ધ રીતે બોલવું જોઈએ. વાચિક જપની એ પદ્ધતિથી પણ મનને એકાગ્ર થવામાં મોટી મદદ મળે છે.

ત્રીજી પદ્ધતિ જપ સાથે ધ્યાન કરવાની છે. જેના જપ કરો તેના રૂપનું ધ્યાન પણ કરતા રહો, એમ કરવાથી અડધું મન જપમાં અને અડધું મન ધ્યાનમાં રોકાઈ રહેશે. અને એકાગ્રતા સહેલી બનશે.

ચોથી પદ્ધતિ નિરંતર જપ કરવાની છે. જ્યારે જ્યારે અવકાશ મળે ત્યારે, અથવા અવકાશ કાઢીને પણ, મંત્રના જપ કરવાની ટેવ પાડો. એમ કરવાથી મનનો એક પ્રવાહ હંમેશાં જપમાં રસ લેતો થઈ જશે. ને મનમાં એક જાતનું સંસ્કારોનું પડળ બંધાશે. જે મનને અંતર્મુખ કરવામાં મદદ કરશે.

પ્રશ્ન : જપ કરતી વખતે સંખ્યાનું ધ્યાન રાખવાની જરૂર ખરી ?

ઉત્તર : હું એવું નથી માનતો. જપ કરતી વખતે જે સંખ્યાનું ધ્યાન રાખવાનું વિધાન છે, તે તો જપ નિયમિત, ચોક્કસ અને એકસરખા થાય તે માટે છે. એવું વિધાન ન હોય તો કોઈ આજે

હજાર જપ કરે, કાલે સો સો કરે, અને પરમ દિવસે પ્રમાદી બનીને બિલકુલ ના કરે. એવી રીતે જપની પાછળ કોઈ નિશ્ચિત ધોરણ ન રહે. આ હેતુને ધ્યાનમાં રાખો તો સમજાશે કે સંખ્યાને બદલે સમયનું ધ્યાન રાખીએ તો પણ ચાલી શકે છે. એટલે રોજ આટલા હજાર જપ કરવા છે એવું નક્કી કરવાને બદલે રોજ આટલા કલાક જપ કરવા છે એવું યે નક્કી કરી શકાય. લાભ એ થશે કે સંખ્યા પૂરી કરવા માટે આજે જે ઉતાવળથી કે જેમતેમ જપ કરવામાં આવે છે, તેને બદલે શાંતિપૂર્વક ને ધીરેથી જપ થશે. કેમકે એમાં સંખ્યાનો હિસાબ કોઈનેય નહિ આપવાનો હોય, ફક્ત એકાગ્રતા જ જાળવવાની રહેશે.

*

॥ જપ અને દર્શન ॥

પ્રશ્ન : એકલા જપથી દર્શન થઈ શકે ખરું ?

ઉત્તર : થઈ શકે, પરંતુ ક્યારે થઈ શકે તે જાણો છો ? નામજપ કરતાં કરતાં અંતર ભાવવિભોર બની જાય, દ્રવી જાય અને ભગવતીના પ્રેમથી પરિપ્લાવિત કે આતુર બની જાય ત્યારે નામજપ કરતાં કરતાં અંતર એક પ્રકારની અનેરી લાગણીનો અનુભવ કરે છે, આંખમાંથી આંસુ ટપકે છે, પ્રાણ પ્રેમાતુર બનીને પોકારો કરવા માંડે છે, ને રોમેરોમમાં રાગ તથા રસની છોળો ઊડવા માંડે છે. એ અવસ્થા ભક્તને માટે ભારે આશીર્વાદરૂપ છે. એ અવસ્થા સૂર્યોદય પહેલાં પૂર્વાકાશમાં ઉગતી ઉષા જેવી છે. પરંતુ એવી ભાવાવસ્થા એક-બે દિવસ સુધી કે વધારે વખત રહીને અદૃશ્ય થઈ જનારી ન હોવી જોઈએ. એ એકસરખી કે અખંડ રહેવી જોઈએ, બને ત્યાં સુધી અખંડ રહેવી જોઈએ. જ્યાં સુધી ભક્તને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણેના દર્શનનો લાભ ના મળે ત્યાં સુધી એ અવસ્થાને જતન કરીને જાળવવી તથા વધારવી જોઈએ. એ પ્રેમમયી

અનુરાગભરેલી અવસ્થાને પરિણામે અંતર ભગવતીના દર્શનને માટે આકંઠ કરી ઊઠે છે, ને ભક્ત પોતાનું સર્વસમર્પણ કરવા તૈયાર થાય છે, એ પછી દર્શન દૂર નથી રહેતું.

પ્રશ્ન : પ્રાણાયામ સૌ કોઈને માટે આવશ્યક છે ?

ઉત્તર : સૌ કોઈને માટે આવશ્યક છે એવું તો કેવી રીતે કહી શકાય ? પવિત્ર, સેવાસભર તથા પ્રભુમય જીવન સૌને માટે આવશ્યક છે, એ સાચું. બાકી પ્રાણાયામનો અભ્યાસ દરેકને માટે અનિવાર્ય નથી. જેને તેની જરૂર જણાય તે તેનો લાભ લઈ શકે છે. તે લાભકારક જરૂર છે, સાધનામાં સહાયક છે, છતાં પણ સાધનાનું સારસર્વસ્વ નથી. એમ સમજીને એને આવશ્યક માનનારા સાધકે એથી પણ આગળ વધવું જોઈએ.

પ્રશ્ન : વિધિપૂર્વક દીક્ષા લીધા સિવાય સાધકે કરેલા મંત્રજપ ણે કે ના ણે ?

ઉત્તર : શા માટે ના ણે ? દીક્ષા લીધા સિવાય પણ કરાયેલા મંત્રજપ પોતાનું કામ કરે છે ને ણે છે. નકામા નથી જતા. કેટલાય સાધકોએ વિધિપૂર્વક દીક્ષા લીધા સિવાય શ્રદ્ધાભક્તિથી સંપન્ન બનીને મંત્રજપ, ધ્યાન, આત્મવિચાર અને પ્રાર્થનાનો પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા પર નિર્ભર રહીને આધાર લીધો છે અને સિદ્ધાવસ્થા તથા શાંતિની સંપ્રાપ્તિ કરી છે, દીક્ષા વગર એમનું આત્મિક અભ્યુત્થાનનું કલ્યાણકાર્ય અટક્યું નથી. મંત્રજપ તો જે પણ કરે છે તેને, જ્યારે પણ કરે છે ત્યારે લાભ પહોંચાડે છે. તે વિધિપૂર્વકની દીક્ષાની અપેક્ષા રાખવાને બદલે શિક્ષા અથવા સમજ, પ્રેમ અથવા ઉત્કટતા, લગન અને એકાગ્રતાની આકાંક્ષા રાખે છે. એની સફળતાનો આધાર મુખ્યત્વે એવી આંતરિક સૂક્ષ્મ ગુણવત્તા કે યોગ્યતા પર રહેતો હોય છે. એની પાછળ ઈશ્વરની કૃપાનું પરમ પ્રેરક પીઠબળ હોય છે.

॥ કેટલા જપથી ઈશ્વર દર્શન થાય ? ॥

પ્રશ્ન : જપ કરતાં કરતાં ઊંઘ આવે છે તો તેને માટે શું કરવું ?

ઉત્તર : જપ કરતાં પહેલાં પૂરતી ઊંઘ લઈને પછી જ જો જપ કરવામાં આવશે તો જપ કરતી વખતે ઊંઘ નહિ આવે. ઊંઘ આવવાની ફરિયાદ આપોઆપ દૂર થઈ જશે. જો ઊંઘ આવે તો આસનનો ત્યાગ કરીને ઊભા થઈને થોડીવાર આંટા મારતાં કે ફરતાં ફરતાં જપ કરો. એમ કરવાથી સુસ્તી ઊડી જશે અને ઊંઘનો પ્રશ્ન નહિ સતાવે. કેમકે વ્યવહારનું મુખ્ય સાધન મન છે. એના વિના ચિંતન, મનન, કે કશું જ ના સંભવી શકે. જીવન જેવું કાંઈ રહે જ નહિ. પરંતુ વાસ્તવિકતા એથી ઉલટી છે. સાક્ષાત્કારી, જ્ઞાની કે આત્મદર્શી પુરુષો પણ વ્યવહાર કરે છે. એ વ્યવહાર અલિપ્ત ભાવે થાય છે એ સાચું છે. પરંતુ તેની પાછળ મન નથી એમ તો નહિ જ કહી શકાય. એ મન પોતાના મૂળ સ્વરૂપ પરમાત્મામાં મળી ગયું હોવાથી, અહંતા, મમતા, તથા રાગદ્વેષ વગરનું હોય છે એ સાચું છે. એવા મનને ચિન્મય કે ઈશ્વરમય પણ કહી શકાય. તે કર્મબંધનનું કારણ કોઈપણ સંજોગોમાં નથી બની શકતું. મલિન કે વાસનાયુક્ત પણ નથી થઈ શકતું. તે સદાને માટે શાંત તથા કૃતકૃત્ય ને પ્રસન્ન રહે છે. કોઈપણ પ્રકારનો ભેદભાવ એને નથી અડી શકતો છતાં પણ તે છે તો ખરું જ એ વાત તો નિર્વિવાદ છે. એટલે એનો નાશ થાય છે એમ ના કહી શકાય.

પ્રશ્ન : તો પછી શું કહી શકાય ?

ઉત્તર : મનનો નાશ નથી થતો, પરંતુ મનના સ્વરૂપમાં આમૂલ ફેરફાર થઈ જાય છે. એની મલિનતા મટી જાય છે, અસ્થિરતાનો અંત આવે છે, અને એ સર્વ પ્રકારે શાંત તથા મુક્ત

થાય છે. સમાધિદશામાં પણ મન જ્યારે શાંત થાય છે ત્યારે, સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરે છે. પરંતુ એ વખતે પણ એનો વિનાશ તો નથી જ થતો. એ રહે છે તો ખરું જ, પણ આત્મદર્શન કરીને આત્માની સાથે એકાકાર બની જાય છે, એટલું જ. વધારે સારા શબ્દોમાં કહીએ તો સુસ્તી દૂર થઈ જાય પછી જ આસન પર બેસીને ફરીવાર જપ કરી શકો છો.

પ્રશ્ન : જપ એકલા કરવા કે જપની સાથે કોઈક રૂપનું ધ્યાન પણ કરવું જોઈએ ?

ઉત્તર : નામજપની સાથે કોઈક રૂપનું ધ્યાન કરવું જોઈએ. એવો કોઈ ચોક્કસ નિયમ નથી. રૂપનું ધ્યાન કરી શકાય પણ ખરું અને ન કરીએ તો પણ ચાલે. એ બાબતમાં તમને શું પસંદ છે અથવા તો તમારું મન શેમાં લાગે છે તે તમારે નક્કી કરવાનું છે. જો જપનો અભ્યાસ કરતી વખતે તમારું મન સહેલાઈથી વશ કે એકાગ્ર થઈ જતું હોય તો મનની સ્થિરતા માટે એકલા જપનું અનુષ્ઠાન જ તમારે માટે પૂરતું થઈ પડશે. પરંતુ જપ કરતાં કરતાં જો એકાગ્રતાની સિદ્ધિ ન થઈ શકતી હોય તો જપ કરતી વખતે તમારી રુચિ પ્રમાણેના રૂપની પસંદગી કરીને તેમાં મનને સ્થિર કરવાનો પ્રયાસ કરો. જો તમને ઈશ્વરના સાકાર સ્વરૂપના સાક્ષાત્કારની ઈચ્છા હોય તો રૂપની પસંદગી તમારે માટે અત્યંત ઉપયોગી થઈ પડશે. તમારા ભાવો કે વિચારોને પ્રાર્થનાની મદદથી એ રૂપ પ્રત્યે વહેતા કરી શકશો, તમારા ભક્તિભાવને એમાં સ્થિર કરી શકશો, અને એવી રીતે એ રૂપના માધ્યમથી ઈશ્વરની પાસે પહોંચી ઈશ્વરના સર્વવ્યાપક વિરાટ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરી શકશો. નામજપનો આધાર જો કેવળ મનની સ્થિરતાને માટે, શાંતિને માટે, તથા ઈશ્વરના નિર્ગુણ સ્વરૂપના સાક્ષાત્કાર માટે લેતા હો

તો રૂપનું ધ્યાન કરવાની આવશ્યકતા નથી રહેતી. એવે વખતે શરીરના કોઈક કેન્દ્રમાં કે મંત્રમાં ધ્યાન કરી શકાય છે. એટલે તમને શું ફાવે છે કે પસંદ પડે છે એના પર જ બધો આધાર છે.

પ્રશ્ન : કેટલા નામજપ કરવાથી ઈશ્વરદર્શન થઈ શકે ?

ઉત્તર : ઈશ્વરદર્શનને માટે નામજપની કોઈ ચોક્કસ સંખ્યા નથી કહી શકાતી. બધો જ આધાર તમારા હૃદયની શુદ્ધિ પર, મનની એકાગ્રતા પર, વાસનાઓની નિવૃત્તિ પર, ઈશ્વરને માટેના પ્રબળ, પરમ પ્રબળ પ્રેમના પ્રકટવા પર, તેમજ ઈશ્વરના દર્શનને માટેની વ્યાકુળતા પર રહે છે. નામજપ સાધન છે. એક સચોટ સાધન છે. અને એના અનુષ્ઠાનથી એવી સિદ્ધિ કરવાની છે. ઈશ્વરદર્શનનો આનંદ ત્યારે જ મળી શકે છે. એ આનંદ ન મળે ત્યાં સુધી નામજપ કરતાં રહેવું એ જ ઉચિત છે.

*

॥ પ્રકાશનું દર્શન ॥

જિજ્ઞાસુ : ધ્યાનમાં બેસું છું ત્યારે કેટલીક વાર મન શાંત થવાને લીધે પ્રકાશનું દર્શન થાય છે. તો તે શું હશે ? પ્રકાશના એવા દર્શનથી આનંદ તો આવે છે. પરંતુ કોઈકવાર એવી શંકા પણ થઈ આવે છે કે હું ખોટે માર્ગે તો નથી જઈ રહ્યો ને ? મારા જેવા બીજા અભ્યાસીઓને પણ આવો અનુભવ થતો હશે કે નહિ તે હું નથી જાણતો. તો એ સંબંધી માર્ગદર્શનની આશા રાખું છું.

જવાબ : તમારો પ્રશ્ન સારો ને કામનો છે. ધ્યાનમાં બેસો છો ત્યારે તમને પ્રકાશનું દર્શન થાય છે તે અનુભવ ઘણો સારો છે એમ કહી શકાય. ધ્યાનની પ્રક્રિયામાં તમે ઠીક ઠીક પ્રગતિ કરી છે કે આગળ વધ્યા છો એની એ સાબિતી છે. પરંતુ એ સંબંધી

તમારે કોઈ ભળતી શંકા કરીને તમારી પોતાની જ અંદર અથવા તો તમારી સાધનામાં અશ્રદ્ધા જગાવવાની જરૂર નથી. ધ્યાનની શાંત દશા દરમિયાન થનારું પ્રકાશદર્શન ધ્યાનમાં કેટલાય અભ્યાસીઓને થતું હોય છે, અને એ એક સારું ચિહ્ન છે. એથી કોઈ પ્રકારના મિથ્યા સંશયમાં પડવાને બદલે, ઉત્સાહિત થઈને આગળ વધવું જોઈએ. સ્વામી વિવેકાનંદજીનું જીવન વાંચશો તો જણાશે કે પ્રકાશદર્શનનો અનુભવ એમને પણ થયો હતો.

જિજ્ઞાસુ : એવો અનુભવ બધા અભ્યાસીઓને થાય છે ?

જવાબ : ના, પ્રકાશદર્શનનો અનુભવ સારો ને સાચો છે, છતાં પણ બધા અભ્યાસીઓને નથી થતો. ધ્યાનમાર્ગના બધા પ્રવાસીઓને એક સરખા વચગાળાના અનુભવો થતાં નથી. એ ખાસ યાદ રાખવાનું છે. જુદા જુદા પ્રવાસીને જુદા જુદા અનુભવો થતા હોય છે. એટલે એક અભ્યાસીનો અનુભવ બીજાની સાથે ન મળતો હોય એવું પણ બને છે. એટલા પરથી જ કોઈએ એમ નથી માની લેવાનું કે પોતાને થતા અનુભવો મિથ્યા છે. સાધનાની શ્રદ્ધાને પણ કોઈએ નથી ખોવાની. પોતાને થનારા અંગત અનુભવોનું મૂલ્ય પોતાને માટે હંમેશાં હોય છે જ.

જિજ્ઞાસુ : પ્રકાશદર્શનના અનુભવનો લાભ લઈને આગળ કેવી રીતે વધી શકાય ?

જવાબ : પ્રકાશદર્શનથી ઉત્સાહને દ્વિગુણિત કરીને ધ્યાનમાં વધારે ને વધારે આગળ વધો, તથા પ્રકાશની પણ પર પહોંચીને, જેનો પ્રકાશ છે તે પરમાત્મતત્ત્વની અપરોક્ષ અનુભૂતિ કરો ત્યાં સુધી ધ્યાનનો અભ્યાસ કર્યા કરો. યાદ રાખો કે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર જ તમારું ધ્રુવપદ છે. અને એની પ્રાપ્તિ સુધી બીજા વચગાળાના કોઈયે અનુભવમાં ખોટી ઈતિકર્તવ્યતા માનીને અટકી ન પડો.

જિજ્ઞાસુ : તમે પહેલાં જે સંક્ષિપ્ત ગાયત્રી મંત્રનું વર્ણન કરેલું તેના જપનો કોઈ વિધિ છે ખરો ?

જવાબ : તેના જપનો કોઈ ખાસ વિધિ નથી. બીજા મંત્રોની પેઠે તેને પણ સ્નાનાદિથી પરવારીને જપી શકાય છે. પરંતુ મુખ્ય મુદ્દો એ છે કે જે જપ થાય તે બનતી સ્થિરતા અથવા તો એકાગ્રતાથી થવો જોઈએ અને તેની પાછળ લગન હોવી જોઈએ. ગાઢ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ તથા ઈશ્વરપ્રેમનું પીઠબળ હોવું જોઈએ. માણસો વિધિવિધાન પ્રત્યે વધારે ધ્યાન આપે છે. વિધિવિધાનનું અમુક અંશે મહત્ત્વ પણ છે. પરંતુ વિધિવિધાન જ જપનું સર્વસ્વ છે એવું ન કહી શકાય. જપનું સર્વસ્વ તો ઈશ્વર પ્રત્યેની ભક્તિ, શ્રદ્ધા તથા વ્યાકુળતા છે. તેનો ઉદ્ભવ થવાથી જપ ફળે છે, અથવા તો ફળ આપી શકે છે.

જિજ્ઞાસુ : કેટલા જપ કરવાથી ધારેલું ફળ મળી શકે ?

જવાબ : તે માટેનો કોઈ ચોક્કસ નિયમ નથી બાંધી શકાતો, એટલે સારો માર્ગ તો એ છે જ્યાં સુધી ધારેલું ફળ ન મળે ત્યાં સુધી અને તે પછી પણ જપ કરતા રહો. જપ જીવનની એક સહજ ક્રિયા થઈ જવી જોઈએ. હા ઈશ્વરના સાક્ષાત્કાર પછી એની આવશ્યકતા નહિ રહે.

*

॥ ભક્તિ વિશે ॥

પ્રશ્ન : આત્મા અનુસંધાન ઉત્તમ કે ભક્તિ ? એટલે કે ભગવાનની ભક્તિ કરવી ઉત્તમ છે કે આત્માનું ચિંતનમનન અથવા તો ધ્યાન કરવું ઉત્તમ છે ?

ઉત્તર : તમે બહુ સારો અને જુદી જાતનો પ્રશ્ન પૂછ્યો છે.

પરંતુ એના ઉત્તરમાં તો એટલું જ કહી શકાય કે ભક્તિ અને આત્માનુસંધાન બંને ઉત્તમ છે અને એક સરખા આશીર્વાદરૂપ કે ઉપયોગી છે. એ બંનેમાં કોઈ વધારે ઉત્તમ છે એવું નથી. સાધકને એ બંનેમાંથી શું વધારે ગમશે કે પસંદ પડશે એ એની રુચિનો સવાલ છે. પોતાની રુચિ પ્રમાણે એ કોઈ પણ એકને કે બંનેને પસંદ કરી શકે છે. પણ બંનેની મહત્તા તો એકસરખી જ છે. શંકરાચાર્ય તો આત્માના અનુસંધાનની પ્રવૃત્તિને એક પ્રકારની ભક્તિ કહે છે. એ કહે છે કે પોતાના સ્વરૂપનું અનુસંધાન એ ભક્તિ જ છે. એ દ્વારા માણસ પોતાના આત્મા કે પરમાત્માને ભજે જ છે. ભક્તિને તમે આત્માનુસંધાનથી અલગ માનતા હો તો પણ, એમાંથી એક ઉત્તમ અને બીજું અનુત્તમ છે એમ માનવું નકામું છે. તમારી પ્રકૃતિ પ્રમાણે તમે જેને પસંદ કરશો ને જેનો આધાર લેશો તે તમારે માટે સર્વોત્તમ બની જશે તથા તમારો આત્મવિકાસ કરનાર સાબિત થશે.

પ્રશ્ન : આત્મવિચાર અને ભક્તિ અથવા આત્માનુસંધાન ને ભક્તિ બંનેમાં ફળ એક જ છે કે જુદાં જુદાં ?

ઉત્તર : આત્માનુસંધાનથી ક્યું ફળ મળે છે ? એથી મનની સ્થિરતા સાધી શકાય છે. પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર સહજ બને છે, અને પરમશાંતિની પ્રાપ્તિ થઈ રહે છે. એ જ પ્રમાણે ભક્તિ દ્વારા પણ બીજા કયા ફળની-પ્રાપ્તિની ઈચ્છા રાખો છો ? એના અનુષ્ઠાનથી પણ મન એકાગ્ર થાય છે, શાંત બની જાય છે, અને ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર સાધી શકાય છે. એ સાક્ષાત્કાર સગુણ હોય છે એ સાચું છે, પરંતુ હોય છે તો એ પણ સાક્ષાત્કાર. એટલે ભક્તિ અને આત્માનુસંધાનમાં સાધન જુદાં જુદાં હોય છતાં એ બંનેનાં ફળ એક જ છે.

પ્રશ્ન : ભક્તિ અને આત્માનુસંધાનનાં સાધનમાં ભેદ કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર : આત્માનુસંધાનમાં પહેલેથી જ આત્માને લક્ષ્ય કરીને આત્મામાં મન પરોવીને, વૃત્તિને અંતર્મુખ કે આત્માભિમુખ કરીને, ચાલવાનું હોય છે : જ્યારે ભક્તિની સાધનામાં મનને ઈશ્વરની સેવાપૂજા ને ઈશ્વરના નામસ્મરણના કામમાં લગાડવાનું હોય છે. ભક્ત ઈશ્વરને માટે રહે છે, તલસે છે, વ્યાકુળ બનીને જીવે છે, તથા પ્રાર્થે છે પરંતુ આત્માના અનુસંધાનની સાધનામાં રસ લેનાર તો મોટા ભાગનો વખત ધ્યાનમાં પસાર કરે છે. મન અને બુદ્ધિ, તથા દેશ ને કાળની પારના પ્રદેશમાં પહોંચવાનો એનો પ્રયાસ હોય છે. એવી રીતે બંનેનાં સાધનમાં બહારથી જોતાં ભેદ છે.

॥ શ્રાદ્ધ વિશે ॥

પ્રશ્ન : શ્રાદ્ધ કરવાથી કોઈ લાભ થાય છે ખરો ?

ઉત્તર : કેવો લાભ ?

પ્રશ્ન : મારું કહેવાનું એવું છે કે જેની પાછળ શ્રાદ્ધ કરવામાં આવે છે તેને તે પહોંચે છે ખરું ? અને જો તે ના પહોંચતું હોય, તો તેને કરવાનું શું કામ ? એ એક અજ્ઞાન નથી ?

ઉત્તર : શ્રાદ્ધ જેને માટે કરવામાં આવે છે તેને પહોંચે છે કે નહિ, તે કોણ કહી શકે ? એ આખોયે વિષય ભાવના ને શ્રદ્ધાનો છે. માટે જ તેને શ્રાદ્ધ કહેવામાં આવે છે. ધારો કે તે જેને માટે કરવામાં આવે છે તેને નથી પહોંચતું, તો પણ તેથી બીજા લાભ થાય છે કે નહિ તે જોવાનું છે.

પ્રશ્ન : બીજા કયા લાભ ?

ઉત્તર : એ દિવસે, શ્રાદ્ધનિમિત્તે, મરેલા સંબંધીઓની સ્મૃતિ થાય છે. તેમના જીવનમાંથી કોઈ બોધપાઠ લઈ શકાય છે. તેમના પ્રત્યે આપણું શું કર્તવ્ય છે તેનો વિચાર થાય છે. એ

કર્તવ્યનું પાલન કરવાની પ્રેરણા મળે છે, તથા યોજના બનાવી શકાય છે, શ્રાદ્ધ સિવાયના બીજા દિવસોમાં પણ એ બધું થઈ શકે છે ખરું. પરંતુ શ્રાદ્ધનો દિવસ તો એ માટે જ નિમિત્ત થયો હોવાથી, એ દિવસે એ બધું વધારે ચોક્કસ રીતે, ને વધારે પ્રમાણમાં થઈ શકે છે.

પ્રશ્ન : બધા લોકો એવું કરે છે ખરા ?

ઉત્તર : કરે છે કે નહિ એ જુદી વાત છે. પરંતુ કરવું જોઈએ એ એક હકીકત છે. શ્રાદ્ધની પાછળ આપણે એ ભાવનાને જોડી દીધી છે. એને લોકો ભૂલી ગયા હોય એટલા જ પરથી એની કિંમત ઓછી નથી થતી.

પ્રશ્ન : બીજો કોઈ લાભ છે ખરો ?

ઉત્તર : એ દિવસે, એ બહાને, માણસ જરાક ઉદાર બનતો ને બીજાની સેવા કરતો થાય છે. જે લોકો ફાલતુ દિવસોમાં કોઈને કશું જ દાન નથી આપતા, ને નથી ખવડાવતા, તેવા લોભી કે કંજૂસ લોકો પણ, શ્રાદ્ધના દિવસોમાં દાન આપે છે, અને બીજાને જમાડે છે, એ રીતે સમાજને એનાથી લાભ જ થાય છે. આજના જમાના પ્રમાણે દાનની પદ્ધતિમાં ફેરફાર કરીને, શ્રાદ્ધની ક્રિયાને સમાજસેવાનું સાધન બનાવી શકાય છે. એમ થાય તો શ્રાદ્ધ કેવળ પિંડદાન કે બ્રહ્મભોજન પૂરતું જ મર્યાદિત ન રહે, પણ વિદ્યાર્થીઓ, રોગીઓ, ગરીબો ને અનાથોની સેવામાં મદદરૂપ બની શકે. લોકસેવામાં એ રીતે એ સુંદર ફાળો આપે.

પ્રશ્ન : શ્રાદ્ધમાં જે મોટા જમણવાર થાય છે તે વિશે આપને કાંઈ કહેવાનું છે ?

ઉત્તર : ઉપરની ચર્ચામાં એનો ઉત્તર આવી જાય છે. હું તો આ વિષય નીકળ્યો છે ત્યારે તમારું ધ્યાન એક બીજી વાત તરફ

દોરવા માગું છું કે, માણસના મરણ પછી જેટલા ભાવ ને ઉત્સાહથી શ્રાદ્ધ કરવામાં આવે છે, તેથી પણ વધારે ભાવ ને ઉત્સાહથી તે જીવતો હોય ત્યારે આપણે એની સેવા કરવી જોઈએ. માતાપિતાની સાથે ખરાબ વ્યવહાર કરનારા, ને તેમને ત્રાસ આપનારા, બાળકો તે જીવતાં હોય ત્યારે તેમને ઘી કે દૂધનો છાંટો નથી આપતાં, સારું કપડું નથી પહેરાવતા, ને સારી રીતે બોલાવતા પણ નથી. તે જ બાળકો તેમના મરણ પછી તેમની પાછળ જમણવાર કરે છે, અને ધન કે વસ્ત્રનું દાન દે છે. આ ક્યી જાતનું શ્રાદ્ધ છે? આવા શ્રાદ્ધ કરનારનું કલ્યાણ ભાગ્યે જ થઈ શકે. માટે જે જીવો આપણી વચ્ચે જીવે છે, તેમની સાથે બને તેટલો સારો વ્યવહાર કરીને, તેમના આત્માને જીવતાં જ શાંતિ આપવાની ને સુખી કરવાની જરૂર છે. તેમની યથાશક્તિ સેવા કરીને તેમને જીવતાં જ પ્રસન્ન કરવાની જરૂર છે. એવી રીતે જો કરી શકીએ તો આપણાં શ્રાદ્ધ મરણ પછીનાં નહિ, પણ જીવન દરમ્યાનનાં જ થઈ જશે. તથા મરણ પછી ગરુડપુરાણ વંચાવવાની, સપ્તાહ કરાવવાની કે શ્રાદ્ધ કરવાની જરૂર નહિ રહે. કરો તો પણ ઠીક, ને ના કરો તો પણ ઠીક. કેમ કે મરણ પછી થતી સદ્ગતિ કરતાં દરેક જીવ, જીવન-દરમ્યાન અને આ જ શરીરમાં, સદ્ગતિ મેળવે એવી આપણી ભાવના હશે, અને એ માટે આપણી પ્રવૃત્તિ થશે.

॥ ધ્યાન કરતી વખતે આસન ॥

જિજ્ઞાસુ : ધ્યાન કરતી વખતે કોઈ એક ચોક્કસ પ્રકારના આસનમાં જ બેસવું જોઈએ કે પછી ગમે તે આસનમાં બેસી શકાય? હું પ્રયત્ન તો પૂરતો કરું છું પરંતુ મારાથી પદ્માસનમાં નથી બેસી શકાતું. તો પદ્માસન વિના ચાલી શકે કે નહિ?

જવાબ : પદ્માસન વિના ખુશીથી ચાલી શકે. ધ્યાનમાં બેસતી વખતે પદ્માસન, સ્વસ્તિકાસન, કે સિદ્ધાસનનો આધાર લેવો એવું યોગના ગ્રંથોમાં કહેવામાં આવ્યું છે. એ આસનો સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ સારાં છે તથા મનની એકાગ્રતામાં પણ મદદરૂપ થાય છે. છતાં પણ જે એમને સિદ્ધ ના કરી શકે તે એમના વિના ધ્યાન કરી જ ના શકે એમ નથી સમજવાનું. મહર્ષિ પતંજલિએ પોતાના યોગદર્શનમાં આસનની વ્યાખ્યા આપતાં કહ્યું છે કે સ્થિરતા તથા સુખનો અનુભવ કરાવે તે બેસવાની પદ્ધતિને આસન કહેવાય છે. એ દૃષ્ટિએ જોતાં, પદ્માસન જેવા કોઈ વિશેષ આસનની તરફેણ તેમણે કરી નથી. તમારાથી સુખાસનમાં પણ બેસી શકાય છે. યાદ રાખો કે ધ્યાનમાં આસનનું મહત્ત્વ એટલું બધું નથી જેટલું મહત્ત્વ મનની સ્થિરતાનું અથવા એકાગ્રતાનું છે. એની સિદ્ધિ તરફ જ વધારે ધ્યાન રાખવું જોઈએ.

જિજ્ઞાસુ : ધ્યાન કરવા માટે ઉત્તમ સમય કયો કહેવાય ?

જવાબ : વહેલી સવારનો, સંધ્યાકાળનો અથવા તો મધ્યરાત્રિ પછીનો. તે વખતે વાતાવરણ તદ્દન શાંત હોય છે. એ વખતે ધ્યાનમાં મન સહેલાઈથી સ્થિર થઈ જાય છે. માટે એ સમયને ઉત્તમ કહ્યો છે. બાકી તો મનને શાંત કરવા માટેની સાધનામાં સહાયક થાય એવા કોઈપણ અનુકૂળ વખતે ધ્યાન કરી શકાય છે.

જિજ્ઞાસુ : સગુણ ધ્યાન ઉત્તમ કે નિર્ગુણ ધ્યાન ?

જવાબ : બંને પ્રકારના ધ્યાન ઉત્તમ તથા ઉપકારક છે. મનુષ્યોની રુચિને અનુલક્ષીને તે નક્કી થયાં છે. એટલે ઉત્તમ કે અનુત્તમની ચર્ચામાં ના પડો. તમારી પ્રકૃતિ પ્રમાણે તમને જે અનુકૂળ લાગે એનો આધાર લઈને આગળ વધો. એ જ ઉચિત છે.

જિજ્ઞાસુ : ધ્યાન કે જપ કરતી વખતે ઊંઘ આવે છે. તેનું કારણ ?

જવાબ : કોઈ વાર તેના કારણમાં પૂરતા આરામનો અભાવ હોય છે, તો કોઈવાર વધારે પડતા ખોરાકને લીધે પણ ઊંઘ અથવા આળસ આવતી હોય છે. કોઈવાર મનની નબળાઈ પણ તેમાં ભાગ ભજવતી હોય છે. પરંતુ ધ્યાન કે જપને માટે એ કોઈ આશીર્વાદરૂપ અવસ્થા તો નથી જ. એટલે એમાંથી મુક્તિ મેળવવા માટે પૂરતી નિદ્રા લીધા પછી જ ધ્યાન કે જપ કરવા બેસવું. રાતે વહેલું તથા સૂક્ષ્મ ભોજન લેવું. અને જ્યારે સુસ્તી આળસ કે નિદ્રાની અસર જેવું લાગે ત્યારે મોં ધોઈને થોડી વાર આંટા મારવા, ને પછી થોડો વખત ઉઘાડી આંખ રાખીને જપ કે ધ્યાન કરવા. મનને વધારે ને વધારે સત્ત્વશીલ, ઉદાત્ત, તથા ઉત્તમ બનાવવું અને આત્મિક શાંતિની પ્રાપ્તિ કરવી તથા બીજો ભાવ ‘પરજનહિતાય’નો એટલે કે બીજાના હિતનો છે. એ બંને ભાવોને જીવનમાં ઓતપ્રોત કરવાના છે. તો જ પૂર્ણ ને સફળ જીવનની રચના થાય. એ બંને ભાવો પરસ્પર વિરોધી નથી, પરંતુ સહાયક છે, ને પંખીની પાંખની પેઠે આદર્શ જીવનથી અભિન્ન છે. એ બંને ભાવોને જીવનમાં મૂર્ત કરવા માટેનો પ્રયાસ થાય તો જ વ્યક્તિગત કે સમષ્ટિગત જીવન સુખમય, શાંતિમય ને ઉત્તમ થાય. તંદુરસ્ત કે સુસંસ્કૃત સમાજ એ બંને ભાવોમાંથી એકે ભાવની ઉપેક્ષા ન કરી શકે. એકે પ્રત્યે ઉદાસીન ના રહી શકે.

જિજ્ઞાસુ : તમે એ બંને ભાવોને એકમેકની સાથે ઓતપ્રોત બતાવ્યા તે જરા નવાઈ લાગે તેવું છે. કેમ કે મોટે ભાગે તો એ ભાવોને તદ્દન જુદા, બે સ્વતંત્ર ફાંટા જેવા કે વિભિન્ન માનવામાં આવે છે.

જવાબ : એ માન્યતામાં વિચારદોષ રહેલો છે. એ માન્યતા નુકશાનકારક છે. અધૂરી કે પાંગળી છે. એ માન્યતાએ સમાજનું પારાવાર નુકશાન કર્યું છે. માટે એનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. એ માન્યતામાં ભારતીય સંસ્કૃતિનો સાચો સંદેશ નથી સમાયો. એ સંદેશ પ્રમાણે ચાલે તો મનુષ્યના જીવનનું સ્વરૂપ જુદું જ બની જાય. તમે નથી જોતા કે આત્મશુદ્ધિ કે આત્મવિકાસથી વંચિત એવા સેવકોમાં કેટલી બધી અહંતા, સ્વાર્થવૃત્તિ, દુન્યવી વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ માટેની લાલસા, સ્પર્ધા તથા પદપ્રતિષ્ઠાની કામના હોય છે ? એમનો ચેપ એ જ્યાં જાય છે ત્યાં બધે જ લાગતો હોય. લોકજીવન એથી કથળી જાય છે, ને સમાજની સલામતી ભયમાં મૂકાય છે. એમણે વ્યક્તિગત સાધના કરીને પોતાના ને સમાજના શ્રેયને માટે વધારે શુદ્ધ સાધના કરવાની જરૂર છે. એથી ઊલટું, જીવનમાં આત્મિક વિકાસને જ સર્વસ્વ માનનારા માણસોએ પોતાને પ્રાપ્ત પરિસ્થિતિમાં રહીને, પોતાની ઉન્નતિ કરવાની સાથે સાથે, બીજાને મદદરૂપ થવાની પણ કોશિશ કરવી જોઈએ. જીવન ને જીવનનું જે કાંઈ છે ને થશે તે બધું જ, પોતાના વ્યક્તિગત લાભ, વિકાસ ને મોક્ષની સિદ્ધિ સાથે સાથે સમાજની સુખાકારી ને સમૃદ્ધિ માટે પણ છે, એટલું સત્ય એણે સમજી લેવું જોઈએ. એમ થાય તો એ બંને ભાવો કે વિચારસરણી વચ્ચેનો વિરોધ ટળી શકે. એમાંથી કોઈ એકની કે બંનેની સૂગ મટી શકે. બંનેને બરાબર સમજીને એમના પ્રત્યે આદરભાવ કેળવી શકાય. ને વ્યક્તિ કે સમષ્ટિ માટે બંને ઉપયોગી ફાળો આપી શકે.

